

Hvordan forholder ungdomsskoleelever seg til konspirasjonsteorier?

Ungdommers navigering mellom sanne og usanne nyheter i et hav av
informasjonsflyt

Dagmar Charlotte Ottestad Enge

Veileder

Asle Eikrem

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn,

AVH 5090: Masteroppgave i erfaringsbasert master i KRLE/Religion og etikk (30 ECTS),
Vår 2023

Antall ord: 22 520

Forord

Konspirasjonsteorier er rundt oss og overalt om dagen. I oktober i 2022 ble Alex Jones, en kjent amerikansk konspirasjonsteoretiker, dømt til å betale millionbeløp til etterlatte etter skoleskytingen i Sandy Hook, New Jersey, USA (NRK, 2022).

Han er leder av nettavisa InfoWars, en amerikansk nettside som støtter og promoterer diverse konspirasjonsteorier. Grunnen til at han nå må betale mange millioner i erstatning, er fordi han har hevdet at Sandy Hook massakren, som tok livet av 26 personer, herunder 20 barn i alderen 6-7 år, bare var oppspinn. Han, og flere med han, har sagt at foreldrene som gråt var skuespillere, at dette var et show iscenesatt av våpenmotstandere. Foreldre til barn som døde som følge av denne massakren, har mottatt trusler av ymse slag fra mennesker som tror på Alex Jones og hans ytringer. Mange mennesker har i tillegg til å ha mistet barnet sitt, måttet tåle at flere mennesker hevder at det de har opplevd ikke har skjedd. Dette er et av mange alvorlige eksempler på hva troen på, og utbredelsen av, konspirasjonsteorier kan føre til.

Min interesse for konspirasjonsteorier har ikke kommet helt tilfeldig. Etter 9/11, da begynte jeg å få flere e-poster fra kjente og kjære, om at det var en sterk sjanse for at USA's statsmakt selv stod bak terrorangrepet, stilte jeg meg først tvilende, deretter interessert, for så å avvise det totalt.

Det som fikk meg til virkelig å se hvor alvorlig slike konspirasjonsteorier faktisk kan være, var da noen av mine tidligere elever stilte spørsmålstegn ved hvorvidt det var skipet Titanic som sank etter at det grunnstøtte med isfjellet, eller om det var et annet skip som lignet. Mine elever hevdet at det egentlig var et annet skip som sank, og at dette hadde med økonomi å gjøre. Da dette var nytt for meg, måtte jeg undersøke hva dette handlet om, og om de hadde rett, eller om det var jeg som drev med feilopplysning. Det tok meg ikke lang tid og heller ikke mange tastetrykk for å forstå at det mine elever hevdet hadde store likhetstrekk med en konspirasjonsteori.

Dette var starten på min interesse for konspirasjonsteorier og hvor lett vi lar oss påvirke og stole på det vi hører, og det som vi leser på nett, da mye kan se tilforlatelig ut ved første øyekast.

Mange mennesker kjenner noen som tror på, eller gir uttrykk for interesse for en eller flere konspirasjoner. Alle konspirasjoner er ikke konspirasjonsteorier, men noen er det.

Underveis i prosjektet har jeg fått uvurderlig hjelp og støtte fra min veileder, Asle Eikrem. Jeg ønsker spesielt å takke mine døtre for interessante innspill underveis, for kjærestens tålmodighet, og for hundens ønske om lange turer i skog og mark, som har gjort mye tenkning mulig. I tillegg vil jeg til slutt takke mine elever for både medvirkning og påvirkning, og hjelp og støtte underveis i prosessen. Uten dere ville ikke dette prosjektet vært mulig å gjennomføre.

Sammendrag

Jeg startet mine undersøkelser med tanke på masteroppgaven min, ut ifra en nysgjerrighet angående hvordan ungdommer generelt ser på og forholder seg til konspirasjonsteorier. Etter hvert snevret jeg det inn til å gjelde ungdomsskoleelever, da det foreligger noe forskning på eldre elever allerede. Dette endte også opp med å bli problemstillingen min: *Hvordan forholder elever i ungdomsskolen seg til konspirasjonsteorier?*

Jeg har valgt å utføre både en spørreundersøkelse og intervjuer av egne elever, hvor utvalget likevel har vært tilfeldig, basert på god gammeldags anonym trekking.

Da jeg har både utført spørreundersøkelse og intervju, vil jeg si at jeg har hovedsakelig brukt en blanding av induktiv og abduktiv metode. I den forbindelse har jeg forholdt meg mye til Asbjørn Dyrendal, Terje Emberland og Egil Asprems forskning innad i Norge. Utenfor Norges grenser har jeg brukt en del forskjellig teori, men med et hovedtrykk på Michael Barkuns forskning fra USA. Disse er alle, på hver sin måte, ledende forskere i samtiden, med tanke på konspirasjonsteorier og både implikasjoner av disse, og hvordan de oppstår.

Det jeg har kommet fram til etter å ha gjennomført forskningen min, er at vi kan hende må starte tidligere med undervisning av tematikken, samt at vi også kanskje bør utvide tematikken til å gjelde flere fag enn samfunnsfag.

Innholdsfortegnelse

1	Tema og problemstilling	1
1.1	Bakgrunn	1
1.2	Avgrensing.....	2
1.3	Problemstilling.....	3
2	Teori	4
2.1	Definisjon av religion og konspirasjonsteorier.....	6
2.2	Hva er egentlig en konspirasjonsteori?.....	7
2.3	Hva er religion?	9
2.3.1	Ninian Smart's definisjon av religionsbegrepet: ROMMELS	9
2.3.2	Harari's sammenligning av religion og statssystemer.....	10
2.4	Konspirasjonsteorier i, om og som religion.....	11
2.4.1	Konspirasjonsteorier i religion	12
2.4.2	Konspirasjonsteorier om religion	12
2.4.3	Konspirasjonsteorier som religion	13
2.5	Ulike typer konspirasjonsteorier.....	14
2.5.1	Hendelseskonspirasjoner	14
2.5.2	Systemkonspirasjoner.....	14
2.5.3	Superkonspirasjoner	15
2.6	Psykologien bak konspirasjonsteorier	15
2.6.1	Diverse personlighetstrekk	16
2.6.2	Usunn skepsis	17
2.6.3	Hva er kunnskap?	19
3	Metode:.....	21
3.1	Metodevalg	21

3.1.1	Deduktiv, induktiv og abduktiv metode	23
3.2	Kvalitativt semistrukturert intervju	24
3.2.1	Spørsmålene	25
3.2.1.1	Maktforholdet mellom intervjuer og informanter	26
3.2.1.2	Intervjuguide	28
3.2.2	Utvalg og rekruttering	29
3.2.3	Etiske valg i forkant og underveis i intervjuene	30
3.2.3.1	Aidentifisering	31
3.2.3.2	Etisk utfordring ved å intervju egne elever	32
4	Ungdoms forhold til konspirasjonsteorier og nyheter	34
4.1	Funn fra spørreundersøkelsen	35
4.2	Funn fra intervjuene	39
4.2.1	Hvordan konspirasjonsteorier oppstår og hva de er, sett fra elevenes ståsted ...	39
4.2.2	Konspirasjonstenkning og religion	42
4.2.3	Er konspirasjonsteorier farlige?	44
4.2.4	Flere funn – er hendelseskonspirasjoner ‘morsommere’ enn andre konspirasjonsteorier?	47
4.2.5	Konspirasjonsteorier som et virus	48
5	Hva kan jeg så konkludere med?	48
5.1	Først en kort oppsummering av funnene	48
5.2	Noen ytterligere refleksjoner i etterkant av forskningsprosjektet	50
5.3	Konklusjon: hvorfor er det viktig å forske på ungdommers forhold til konspirasjonsteorier?	52
6	Litteratur	53
	Oliver J.E & Wood, T.J (2014). Conspiracy Theories and the Paranoid Style(s) of Mass Opinion. <i>American Journal of Political Science</i> , s. 952-955. Hentet fra: https://onlinelibrary-wiley-com.proxy.via.mf.no/doi/full/10.1111/ajps.12084	55
7	Vedlegg	56
7.1	Vedlegg 1, Spørreundersøkelse konspirasjonsteorier	56

7.2	Vedlegg 2, Intervjuguide konspirasjonsteorier.....	58
-----	--	----

1 Tema og problemstilling

1.1 Bakgrunn

Konspirasjonsteorier kan være relativt harmløse, men de kan også føre til mye vondt, og i verste fall kan de føre til vold og også dødsfall. I Norge så vi i 2011 hvordan en konspirasjonsteori ble satt ut i livet på verst tenkelig måte. Anders Behring Breivik (ABB) plantet en bombe i regjeringskvartalet i Oslo, og 8 mennesker ble drept, og 10 såret av denne bomben. Omtrent to timer senere fikk politiet melding om skyting på Utøya i Hole kommune. Da hadde han kjørt ut dit, og startet masseskyting av unge AUF'ere som var på sommerleir der. 69 mennesker ble drept, og nesten halvparten livstruende skadd med alvorlige skuddskader. Hvordan kunne dette skje?

Bak alle disse meningsløse drapene, lå det en ideologi om at man var redd for at vi skulle få et Eurabia, altså et Europa styrt av muslimer hvor det er sharia lovene som regjerer. Disse lovene er basert på muslimenes hellige bok, Koranen. ABB mente nemlig at vi stod i fare for at samfunnet vårt skulle islamiseres, og at vi dermed skulle få et slags Arabia i Europa.

ABB var redd for at Norge og Arbeiderpartiet, som da hadde regjeringsansvaret, skulle være med på å gi flere muslimer innpass i Europa, noe som på sikt, ifølge han og hans meningsfeller, ville føre til et Eurabia. Derfor mente han at ved å ta livet av flest mulig Arbeiderparti ungdom, ville det være med på å forhindre det han var redd for - en muslimsk majoritetskultur i Europa.

Jødehat og holocaust under andre verdenskrig er et annet eksempel på hvordan konspirasjonsteorier kan utvikles på verst tenkelig måte. Hitler mente at det var jødene som stod bak alt vondt og ondt her i verden. Han mente at de såkalte *Sions vises protokoller* eksisterte – noe vi har fått bevis for at de ikke gjør, og også at dette beviset forelå lenge før Hitler kom til makten. Likevel hevdet han at dette var en reell fare. Det mest skremmende er at det er det flere som mener selv den dag i dag. Disse protokollene lever fortsatt i beste velgående, for noen som historiske kilder på hva forfalskning av historien kan gjøre mot et folk, og for andre dessverre fortsatt som en sannhet. Sions Vises Protokoller er noen skrifter som etter sigende skal være hemmelige referater fra mektige jøders og frimureres møter hvor de har diskutert hvordan de skal ta over Europa og verden, og ødelegge all kristen kultur. Ikke lang tid etter at de kom ut tidlig på 1900-tallet, ble det raskt bevist at disse var falske, og ikke reelle

referater. På tross av at dette er bevist gang på gang, fortsetter noen å tro på at de representerer sannheten.

Bak ABB's grusomme terrorhandlinger lå det altså en høyreekstremistisk ideologi, og en redsel for at muslimene skulle ta over herredømme i Europa, og kanskje på sikt, hele verden. I Sions vises protokoller, var det en overbevisning om at jødene stod bak alle grusomheter og all urettferdighet i verden. Dette ledet da til holocaust.

Dette er to konspirasjonsteorier som har stått som en slags 'modell' for senere teorier. Hvis man ser på disse konspirasjonsteoriene, kan man trekke ut mange likhetstrekk med flere nyere konspirasjonsteorier.

I dag leser vi mye nyheter på nett, det er også slik at vi i dag slår opp mye informasjon online, og da blir tilgangen på all slags type informasjon lett tilgjengelig for de fleste. Dette gjelder også informasjon om diverse konspirasjonsteorier, uten at det nødvendigvis opplyses om at det er det det er. Dette er utgangspunktet for denne forskningen.

1.2 Avgrensing

Det er gjort mye forskning på konspirasjonsteorier, særlig i USA, men også i Norge. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i de tre norske forskerne Asbjørn Dyrendal, Egil Asprem og Terje Emberland sine forskningsprosjekter om dette temaet. De har blant annet forsket på sammenhengen mellom religion og konspirasjonsteorier, og likhetstrekk mellom disse fagfeltene. I den sammenheng har det også vært forsket på magi som et ledd eller en del av konspirasjonsteorier. USA står generelt for mye forskning på mange temaer, og konspirasjonsteorier er intet unntak. I denne oppgaven har jeg forholdt meg til flere forskere, men Michael Barkun sin forskning på millenarisme, apokalypsetenkning og konspirasjonsteorier og eventuelt sammenhengen mellom disse, har vært et nødvendig bakteppe for denne oppgaven.

Tidligere har mye av forskningen på emnet konspirasjonsteorier, handlet om hva slike teorier går ut på, hvorfor de oppstår, hvilke særegne felles psykologiske kjennetegn (om noen) som konspirasjonsteoretikere innehar, og deres teorier, samt hva som kjennetegner

konspirasjonskultur. Det er også forsket på kritisk tenkning og såkalte fake news. Mye av forskningen på hva som kjennetegner konspirasjonsteorier, står blant annet før nevnte Dyrendal, Aspren og Emberland i Norge for, men også statsviteren Barkun i USA er interessant i denne sammenheng (Barkun, 2013). Det er også gjort studier med tanke på hvordan lærere forholder seg til dette fenomenet, blant annet en spørreundersøkelse blant lærere om hvilke konspirasjonsteorier som befinner seg i norske klasserom (Dahle og Helgesen, 2021). Det har vært forsket på ungdom og ekstremisme, men derimot kan jeg ikke finne norsk forskning gjort på hvordan den oppvoksende slekt ser på og forholder seg til disse teoriene. Som ungdomsskolelærer, i både samfunnsfag og KRLE, ble interessen min for hvordan ungdom tilegner seg nyheter samt hvor godtroende de egentlig er, eller ikke er, vakt til livet, og dette ble utgangspunktet for min forskning.

I lys av mitt interessefelt, ønsket jeg å se på hvilket forhold ungdommen i dagens Norge har til fenomenet konspirasjonsteorier. Jeg ville undersøke hvorvidt de i det hele tatt er klar over hva slike konspirasjonsteorier handler om, og hvorvidt disse teoriene utgjør en fare, eller er mer til muntrasjon. I forbindelse med ungdoms forhold til tematikken, var det interessant å se på om det er noen sammenheng mellom dagens måte å tilegne seg nyheter på, og hvorvidt ungdom er mer utsatt for å tro på konspirasjonsteorier, og også hvorvidt de lettere mistolker konspirasjonsteorier for nyheter enn det voksne med mer erfaring gjør. Det vil jo også være interessant å se på dette med tanke på en tendens til økning av ekstremisme og terrorisme rundt om i verden, og se om det er noen sammenheng, men det vil i så fall tilkomme et senere forskningsprosjekt, da det blir altfor stort i denne omgang.

1.3 Problemstilling

Sett i lys av det foregående, er problemstillingen min som følger:

Hvordan forholder elever i ungdomsskolen seg til konspirasjonsteorier?

For å prøve å finne svaret på dette spørsmålet, er det viktig å se på hva en konspirasjonsteori egentlig er, og hvor lett tilgjengelig disse teoriene egentlig er, derunder kommer det en interesse for hvordan nyheter tas imot blant ungdommen. Det er også i denne sammenhengen interessant å se på forholdet mellom religion og konspirasjonsteorier, da mye av tidligere forskning handler om dette. Er det da slik at det er en likhet, flere likhetstrekk, eller er det kan hende fordi mange konspirasjonsteorier oppstår innad i en religion, eller om en spesifikk religion.

For å komme fram til et mulig svar på problemstillingen, valgte jeg å både intervju og gjennomføre en spørreundersøkelse blant mine egne elever. Mitt utvalg av ungdom er naturlig nok ikke veldig stort. Likevel vil et slikt forskningsprosjekt gi en indikasjon på hvordan ungdomsskoleelever i Norge på 2020-tallet forholder seg til slike teorier. Som jeg skal komme tilbake til under analysen av forskningen min, er det relativt nytt at informasjon om konspirasjonsteorier har blitt en del av lærebøkene i samfunnsfag. Dette vil kan hende gjøre funn på samme tema om en tiårs periode annerledes, men mine funn gir kan hende en pekepinn på hvordan ungdommen forholder seg til konspirasjonsteorier i dag.

2 Teori

Som tidligere nevnt, har det vært gjort mye forskning på konspirasjonsteorier, og fordi teorien har vært med på å avgrense problemstillingen min, velger jeg i dette kapitlet og presentere den teorien jeg har lagt til grunn for min forskning. I neste kapittel redegjør jeg for metodene jeg har anvendt i dette forskningsprosjektet.

Jeg starter med å forklare hva en konspirasjonsteori er, deretter gir jeg en kort redegjørelse av religionsbegrepet. Senere i kapitlet skal jeg kort redegjøre for religionsbegrepet innad i konspirasjonsbegrepet. Jeg vil også komme inn på hva kunnskap er, da kunnskap nettopp danner noe av grunnlaget for all slags teori, og dermed hvorfor dette er viktig med tanke på problemstillingen. Dette er interessant i denne sammenheng, fordi jeg utdanner ungdom, og dermed vil hvordan kunnskap oppfattes, og hva kunnskap egentlig er, være interessant. Dette kan være med på å forklare hvordan ungdom tar til seg kunnskap om konspirasjonsteorier, og også hvordan de evaluerer sannhetsperspektivet i den forstand. Psykologiske aspekter i forbindelse med dette er også interessant, da mange nok går ut ifra at det stort sett er de som sliter psykisk på en eller annen måte, som er mest utsatt for å ende opp med å tro på slike teorier (Færseth 2017, s. 8), noe som ikke er den hele og fulle sannhet. Jeg vil også ta for meg Dyrendals begrep om *usunn skepsis* for å belyse nettopp dette med kunnskap og sannhet – og det å være kildekritisk. Det å ha en viss skepsis til ting vi blir fortalt, kan være fornuftig, men noen ganger tar kan hende denne skepsisen overhånd, og da blir det såkalt usunn skepsis, som igjen kan lede til konspirasjonstenkning (Dyrendal, personlig kommunikasjon, 10.oktober 2022).

I Norge er det altså særlig tre navn som er framtrædende i denne forbindelse: professor, religionshistoriker og seniorforsker ved HL senteret, Terje Emberland, professor og religionsviter ved NTNU, Egil Aspren, samt religionshistoriker og professor, også ved NTNU, Asbjørn Dyrendal. Mye av den teorien jeg har lagt til grunn for det følgende er det de som har vært med på å enten forfatte eller forske på. Emberland har forsket på sammenhengen mellom jødeforfølgelsen under andre verdenskrig og konspirasjonsteorier. Han er medforfatter til en kort innføringsbok om konspirasjonsteorier, *Hva er konspirasjonsteorier*, sammen med Dyrendal, som jeg har brukt noe i forbindelse med egne undersøkelser (Dyrendal og Emberland, 2020). Han var også kalt inn som ekspertvitne i rettsaken mot ABB. Dyrendal og Emberland har også vært med i en interessegruppe som kalte seg for Skepsis. Dette var en gruppe som satte spørsmålstegn ved mangt og meget, og de hadde tidlig søkelys på nettopp konspirasjonsteorier. Aspren har hatt hovedfokuset sitt på esoterisme og magi i forbindelse med religion, og har på den måten endt opp med å se på sammenhengen mellom religion og konspirasjonsteorier. Han er medforfatter i en bok som jeg også har brukt en del i forbindelse med denne forskningen, *Handbook of Conspiracy Theory and Contemporary Religion* (Dyrendal, Robertson, Aspren, 2019). Den samme boka er Dyrendal også medforfatter i. Han har lagt forskningen sin på satanisme, apokalyptisk tenkning og konspirasjonskultur, i samtiden. Felles for disse tre er at de alle gjennom sine andre forskningsprosjekter, ble interessert i konspirasjonsteorier. I tillegg til disse tre er det en annen viktig forsker jeg har brukt mye i dette prosjektet, nemlig den amerikanske professoren i emeritus, Michael Barkun. Mye av det som danner teori forståelsen for hva som kjennetegner en konspirasjonsteori er det han som står bak. Jeg har også brukt mye tilleggsteori, skrevet av både journalister og forskere.

Mye av teorien jeg har brukt har vært fruktbar for å få en generell forståelse for både konspirasjonsteorier, men også hvordan religion er med på å påvirke dette fenomenet, eller i noen tilfeller blir påvirket av dette. Det er mange som stiller likhetstegn mellom konspirasjonsteorier og religion, da flere konspirasjonsteorier har oppstått i kjølvannet av en religion, eller mer korrekt, som et motangrep, eller som en støtte til en religion. Det er enkelte likhetstrekk mellom religion og konspirasjonsteorier, blant annet følelsen av å være en innviet, en som har forstått hva som egentlig foregår. Dette gjelder både for konspirasjonsteoretikere og personer tilhørende både forskjellig religiøse trossamfunn, men også ofte de som har en sterk tilknytning til en politisk ideologi.

Konspirasjonsbegrepet vil jeg også ved hjelp av statsviterne Barkun, Uscincki og Parent forsøke å forklare. Det er i denne sammenheng interessant at selve verbet å *konspirere*, som kommer fra latin, betyr å puste (Strømmen, 2021). Da det å puste er noe alle mennesker gjør, men det er også nærliggende å sammenligne det med det å hviske, noe som både innebærer et samspill av flere enn et menneske, og at det foreligger noe hemmelig, noe som ikke alle skal vite om (Færseth, 2017, s.19 og Barkun, 2013, s. 4). Det er også mange forskjellige former for konspirasjonsteorier, blant annet såkalte super konspirasjoner, system konspirasjoner og hendelses konspirasjoner. Dette skal jeg gå nærmere inn på senere i løpet av dette kapitlet.

2.1 Definisjon av religion og konspirasjonsteorier

Både konspirasjonsteorier og religion har noen likhetstrekk, som jeg skal redegjøre for i de neste avsnittene. De har også en del som skiller, og derfor vil det være viktig å definere hva jeg, og vitenskapen, legger i begrepet religion i tillegg til konspirasjonsteorier, nettopp for å belyse hva forskjellen mellom disse to begrepene er. Siden mange konspirasjonsteorier har en eller annen sammenheng med en eller flere religioner, vil det også være viktig å belyse dette med konspirasjonsteorier i, som og om religioner. Begrepene brukes av og til om hverandre, og da er det viktig å holde tunga rett i munnen, slik at de ikke ender opp med å bli en og samme ting, for som vi skal se i det neste er de ikke det, selv om det som sagt er flere likhetstrekk.

Det er ikke så lett å gi en god definisjon av noen av begrepene, da meningen vil variere i forhold til sammenhengen de ses i. Er det tenkt ut ifra vitenskapelige definisjoner eller en mer normativ definisjon – da dette kan være med på å skape nyanseforskjeller. I det følgende vil jeg prøve å gjøre rede for hvordan begrepene oppfattes akademisk innenfor religionsforskning og forskning på konspirasjonsteorier innenfor ulike akademiske disipliner. Begge termene kan fortolkes som *‘komplekse kulturelle forestillinger’*, på engelsk: *‘complex cultural concepts’* (Dyrendal, Robertson og Asprem, 2019, s. 23). Noe som igjen ifølge Asprem kan sies å handle om: *‘abstract nouns with unstable, overlapping, culturally determined meanings that vary within and across (social) formations’* (Asprems 2016, s.160 i Dyrendal, Robertson og Asprem, 2019, s. 23). Dette er etter mitt syn en viktig beskrivelse, da begge terminologiene er abstrakte, som må tolkes, og som kan tolkes forskjellig fra kontekst til kontekst, da meningen ofte er kulturelt betinget og kan variere både i og utenfor forskjellige sosiale grupper. I det følgende gir jeg det jeg mener er de definisjonene som folk flest kan kjenne seg igjen i, og som derfor vil danne bakteppe for min forskning i denne oppgaven.

2.2 Hva er egentlig en konspirasjonsteori?

Nå skal jeg ta for meg hva konspirasjonsteori begrepet egentlig går ut på. Jeg forholder meg til to definisjoner av dette begrepet. Den første er Dyrendal og Emberland sin formulering av statsviterne Joe Uscincki og Joe Parent sin definisjon, i Dyrendal og Emberland sin bok *Hva er konspirasjonsteorier*: ‘en konspirasjonsteori er en hvilken som helst forklarende fortelling som innebærer at det har foregått en sammensvergelse – typisk at noen har planlagt og samarbeidet om å utføre destruktive handlinger – som ennå ikke er bekreftet ved hjelp av holdbar forskning basert på troverdige kilder.’ (Dyrendal og Emberland, 2019, s. 16). Den andre er Barkuns definisjon som består av 3 elementer (Barkun, 2013, s. 3-4):

1. Ingenting skjer tilfeldig.
2. Ingenting er hva det ser ut til å være.
3. Alt henger sammen med alt.

Jeg synes disse definisjonene går godt sammen, da det som er viktig med tanke på konspirasjonsteorier, er at noen mener at det foregår en hemmelig konspirasjon, som det ikke finnes holdbare kilder for. I tillegg, det at en med maktposisjon viser til beviser av at det er det motsatte som har skjedd, eller fortsatt skjer, men disse kan man som konspirasjonsteoretiker ikke ta hensyn til, da ingenting er slik det ser ut til å være. Det er også mønstre overalt, som viser at alt henger sammen med alt, og at ingenting er tilfeldig, fordi ‘alle hendelser er resultatet av bevisste, villedede handlinger’ (Færseth, 2017, s. 20).

Konspirasjonsteorier er ikke et nytt fenomen. Det at mennesker har konspirert med og mot hverandre, er noe som har foregått siden menneskets spede begynnelse. Ei er det heller en bestemt yrkesgruppe eller utdanningsgruppe som hevder at de tror på en konspirasjonsteori (Dyrendal og Emberland, 2019, s. 11). Det er svært få generelt som sier at de tror på slike teorier, da det for de som tror på dette sannsynligvis representerer en form for deres sannhet. De fleste ønsker sannsynligvis ikke å anerkjenne at de tror på noe som allmennheten har et relativt negativt syn på, og som de fleste mener er usant. Ihvertfall ikke hvis det blir satt i samme bås som konspirasjonsteorier. Likevel finnes det flere grupperinger, også innad i Norge, som sier at de tror på dette og hint, men de mener da at de refererer til sannheten, og ikke en teori. Den norske Sannhetsbevegelsen er et slikt eksempel. Det oppstod i 2006 som en motvekt til den regjerende oppfatning at det var al-Qaida som stod bak 9/11 (Færseth, 2017, s. 138-139).

Et annet eksempel er tidsskriftet Nyhetsspeilet, som oppstod i 2009, og utgir seg for å være et alternativt nyhetsmedium, som dekker slike saker som andre nyhetsmedium ikke gjør (Færseth, 2017, s. 186). Dette viser jo at selv om mange kanskje kvier seg for å bruke ordet konspirasjonsteoretiker om seg selv, er det likevel grobunn for slike teorier, og de er mange steder i samfunnet vårt, og det er ikke alltid like lett å vite hva som er hva.

Det er også slik at det ser ut til å være flere på høyresiden i politikken, som tror på konspirasjonsteorier, og at det er flere konspirasjonsteorier på høyre siden av den politiske skala, men det betyr ikke at det ikke finnes konspirasjonsteorier på venstresiden (Larsen og Tunstad, 2021).

Det er også viktig å skjelne mellom konspirasjoner og konspirasjonsteorier. Da det at mennesker konspirerer med hverandre og mot hverandre skjer hele tiden, og kommer til å fortsette å skje også i framtiden. Dette er en del av menneskenes overlevelsesinstinkt, altså det å passe på at ingen kan ta deg, selv om de er ute etter deg, og hvis noen likevel prøver, at man da er så godt forberedt som overhodet mulig, og kan stå imot (Dyrendal og Emberland, 2020, s. 41).

Konspirasjonsteorier kan være morsomme, ofte ler folk litt når man snakker om dette temaet, men det kan også være veldig alvorlig, og til og med farlig. Det er for eksempel en del mennesker som mener at jorda er flat, og at dette er noe myndighetene holder skjult for den vanlige mann i gata. Denne teorien skader ikke nødvendigvis så mange mennesker, mens en konspirasjonsteori som Sions Vises Protokoller, som går inn for å legge skylden for all elendighet på jødene, kan bli farlig. Likeledes kan det være farlig når noen mennesker sier at vaksinen mot covid 19 i virkeligheten ikke er en vaksine, men en mikro chip som sprøytes inn i kroppen vår, og som gjør at myndighetene kan kontrollere oss til enhver tid gjennom 5G nettet. Og at denne chippen er dyrets merke, altså Djevelen, og at vi derfor må holde oss langt unna denne vaksinen (Pinsemenigheten Betel Nærbø, 2021). Dette er farlig fordi det kan føre til at folk velger å ikke vaksinere seg selv og barna sine.

En konspirasjonsteori er vanligvis forbundet med noe negativt, noe som det er vanskelig å motbevise, men som det likevel er bred enighet om at ikke er riktig. En konspirasjonsteori legger gjerne skylden, eller gir en slags forklaring på et problem, ved å gi myndigheter eller ulike myndighetspersoner skylden (Færseth, 2017, s. 27). Det er ofte ganske selektiv empiri

som støtter oppom konspirasjonsteorien, og til tider en ganske tendensiøs bruk av den samme empirien, altså hvor de som legger fram teorien kun tar med fragmenter, eller det som passer inn av empirien som foreligger, i sin begrunnelse for sannheten av sin teori (Dyrendal og Emberland, 2020, s.33). Ofte bruker en konspirasjonsteoretiker argumentet med at det der har myndighetene funnet på, for at ikke folk skal tro på det jeg/vi sier, og dette gjør det vanskelig å motbevise en konspirasjonsteori.

Konspirasjonsteorier har eksistert side om side med nyheter i mange år, og noen av de som har måttet lide for det har vært jødene. Gjennom historien har jødene fått skylden for mangt og meget. De har vært, og tidvis fortsatt er, et forfulgt folkeslag. Jødene har fått skylden for diverse sykdommer - heriblant pester -, for kriger, for tørke og flom. De har fått skylden for ødelagte avlinger, og for barnløse familier. Opp igjennom historien har det vært et fåtall land som har ønsket de velkomne til landet sitt, og Norge er ikke et unntak. Fra vi fikk Grunnloven vår i 1814 og fram til 1851 hadde vi en egen paragraf i Grunnloven som sa at jøder ikke var velkomne i landet vårt. Hitler i Tyskland både før og under andre verdenskrig hadde studert Sions Vises Protokoller, og dette dannet mye av grunnlaget for hans motforestillinger, og hat ytringer mot det jødiske folk. Derfor ble omtrent 6 millioner tilhørende den jødiske tro gasset i hjel, eller på annen måte drept, i løpet av den andre verdenskrigen.

2.3 Hva er religion?

Religion er et ganske komplekst fenomenfelt, og ikke så helt enkelt å definere med bare noen få ord. Det er også viktig i denne forbindelse å ha med en forståelse for hvordan jeg tolker hva religion er, men også da hvilken forklaring på religion som folk flest synes å forholde seg til.

2.3.1 Ninian Smart's definisjon av religionsbegrepet: ROMMELS

Det er viktig at man har en slags felles forståelse av hva religion er, og i denne oppgaven har jeg gått ut ifra det jeg mener er den mest gjengse oppfatningen av religionsbegrepet. Jeg har tatt utgangspunkt i Ninian Smarts 7 dimensjoner innenfor en religion: ROMMELS. Dette er et akronym, hvor hver bokstav står for en dimensjon. De 7 dimensjonene Smart mener er tilstedeværende i enhver religion er: rituell dimensjon, opplevelsesdimensjon, mytisk og materiell dimensjon, etisk dimensjon, læredimensjon og sosial dimensjon (Smart, 1998, s. 13-21). Kort forklart handler den *rituelle dimensjonen* om religiøse handlinger som er viktige og felles for en religion, og det kan være alt fra bønn til overgangsritualer og pilegrimsreiser.

Opplevelsesdimensjonen handler om både følelser og opplevelser, for eksempel mystisk erfaring, som kan være alt fra åpenbaringer og ekstase til mer dagligdagse opplevelser som rituelle opplevelser gjennom blant annet bønn. Dimensjonen som omhandler det *mytiske*, handler om diverse religiøse myter som forklarer for eksempel skapelsen av enten mennesket eller verden eller forskjellige elementer fra naturen, slik som lyn og torden. Kirkebygg, kunst, musikk, altså det fysiske i vår verden som er gitt en religiøs mening eller funksjon, omfattes av den *materielle dimensjonen*. Den *etiske dimensjonen* handler mer om rett og galt. Det er for eksempel slik at alle religioner har en eller annen versjon av den gyldne regel i seg. Grunnleggende læresetninger, slik som trosbekjennelser, men også gudssyn, menneskesyn, virkelighetsoppfatning og frelseslære, kommer under *læredimensjonen*. Mens den siste dimensjonen, den *sosiale*, omhandler både fellesskapet og organiseringen, altså alt fra samholdet de religiøse imellom til hvem som styrer, eller hvem som er på toppen av den hierarkiske stige (Dæhli, 2022).

2.3.2 Harari's sammenligning av religion og statssystemer

Men religion kan også ses med andre briller. Ifølge Yuval Noah Harari er det liten forskjell mellom det å tro på en av de fem store verdensreligionene, og det å tro på en eller flere statsledere, et økonomisk system eller et lovverk (Harari, 2015, 9.15-12.00). Jeg bruker denne forklaringen på religionsbegrepet som en kommentar til Ninian Smart's syv dimensjoner, da det vil være relevant å se på noen likhetstrekk mellom religion og politikk med tanke på konspirasjonsteorier. I denne sammenheng er det viktig å se på hva som utgjør en religion, for å få en forståelse av hva en konspirasjonsteori er. Mange har opp igjennom historien pekt på likhetstrekk mellom religion og for eksempel ideologier, andre, slik som Karl Marx mente at religion var som *opium for folket* (Fjeld, 2021). I følge Harari, er det er noen likhetstrekk mellom religion, økonomiske systemer og politiske ideologier (Harari, 2015). Slik jeg forstår det, vil det største likhetstegnet kan hende være at man tror veldig sterkt på noe som mange andre stiller spørsmålstegn ved, og da blir det også noen likhetstrekk mellom disse termene og konspirasjonsteorier.

Jeg ønsker å vise at selv om religion stort sett oppfattes som noe mer hellig, og opphøyd, og ikke profant, hvor det er med elementer av mystikk, kan det også, i noen sammenhenger, sidestilles med opplevelsen av det å tilhøre forskjellige politiske ideologier. Dette var viktig å ta med, fordi vi til syvende og sist snakker om konspirasjonsteorier som tema for forskningen

min. Religion kan altså ha enkelte likhetstrekk med noen politiske eller økonomiske systemer, i form av at man mener at man her sitter på den ene og store sannheten, og at hvis man tror på og følger det enten trosfellesskapet eller teorien sier, vil det gi det beste resultatet. Som vi så i forrige del av kapitlet, er det mange konspirasjonsteorier som går til angrep på forskjellige statsledere og forskjellige ideologier, og setter dette sammen med religion. Harari mener nemlig at alt dette er med på å utgjøre det han kaller ‘den kollektive innbilte virkeligheten vår’, og at dette er det som egentlig utgjør en religion (Harari, 2015, 14.09). Det Harari prøver å få fram, slik jeg oppfatter det, er at religion, statssystemer og økonomiske systemer sidestilles, i den forstand at de egentlig ikke er virkelig, de er kreert av oss mennesker, og er en virkelighet som egentlig utgjør en form for kollektiv fantasi, men fordi mange tror på det samme, har det likevel en reell funksjon. Dette er da en viktig sammenligning med tanke på konspirasjonsteorier, som også, av de aller fleste oppfattes som en fantasi, men som for de som tror på disse, har blitt deres sannhet, og deres virkelighet.

2.4 Konspirasjonsteorier i, om og som religion

Som nevnt tidligere, har mange konspirasjonsteorier en sammenheng med religion på flere måter. Dette kan være fordi noen stiller seg skeptisk til en religion, slik som eksempelet med 22.juli terroren viser, eller noen mener at det er noe spesifikt man skal holde seg unna, da det kan tiltrekke Djevelen, eller Satan, noe eksempelet med covid-19 vaksinen viser. Det finnes naturligvis konspirasjonsteorier som ikke har noen sammenheng med religion også, for eksempel teorien om at månelandingen i 1969 ikke skjedde, at det egentlig bare var et stunt gjort for å øke USA’s prestisje. Likevel har de aller fleste konspirasjonsteorier et element av religion i seg, enten det er for å legge skylden på mennesker som tilhører en bestemt religion, eller konspirasjonsteorier innad i en religion. I følge Dyrendal og Emberland er det en sammenheng mellom alternativ religion og konspirasjonskultur, såkalt konspirationalitet (Dyrendal og Emberland, 2020, s. 37). Det er slik at såkalt magisk tenkning, og troen på hemmelige ordner som innehar mystiske krefter, og kunnskaper, som kan gjøre de i stand til å manipulere og endre samfunnsutviklingen, er kjente elementer i konspirasjonstenkning (Ibid). Ifølge Terje Emberland, eksisterer det i alle konspirasjonsteorier et slags verdensbilde, og han refererer her til Barkun’s trosbekjennelse: ‘ingenting er tilfeldig, ingenting er slik det ser ut til å være, og alt henger sammen’ (Larsen og Tunstad, 2021). Ofte har disse teoriene både en klang om en slags dommedag, en slags djevel, og en slags frelse, ofte er her snakk om såkalte

millenaristiske religionsutøvere. Dette forklarer noen av likhetstrekkene mellom konspirasjonsteorier og religion.

Derfor er det viktig å redegjøre for konspirasjonsbegrepet i, om og som religion før vi går videre.

2.4.1 Konspirasjonsteorier i religion

Konspirasjonsteorier innad i religioner er ofte forbundet med enten dommedagsprofetier eller en form for demonologisk tenkning. Det som skjedde med Heaven's Gate og dens avløpere som endte i Waco tragedien på 1990-tallet, er et eksempel. I eksempelet med Heaven's Gate ser man skrekk scenarioet på hvordan man starter opp en slags sekt som både har kristne elementer, men også er preget av UFO tenkning, kan ende med masseselv mord i troen på at man oppnår et nytt liv som en såkalt utenomjordisk med evig liv (Fjeld, 2019). I Waco tragedien blir det tydelig da man rett og slett barrikaderer stedet eller området man bor, i troen på at det man tror på er rett, og lar seg selv sammen med de andre sekt medlemmene, brenne inne (Hult, 2020).

I følge Dyrendal, Robertson og Aspren handler konspirasjonsteorier i religion om at såkalte konspiratoriske hendelser, på engelsk 'conspiracy narratives', som involverer frimurere, jøder eller såkalte Illuminati, blir brukt for å demonisere sekulariserte politiske tendenser, og dermed brukt som et forsvar for at deres tro er sann (Aspren, Dyrendal og Robertson 2019, s 6). Det kan også brukes for å snakke ned andre religioner (Ibid, s 7).

2.4.2 Konspirasjonsteorier om religion

Når det gjelder konspirasjonsteorier om religion, handler det mer om at utenforstående, enten tilhørende en annen religion, eller ateister, eller andre som ikke er religiøst bevisste, framsier noe om noen som tilhører en bestemt religion. Et eksempel er det ABB var redd for, nemlig et Eurabia. Mange mener at jødehatet som var en stor del av det religiøse verdensbilde før, nå har smittet over på muslimene, og at der man før var redde for at jødene skulle ta over verden, slik som Hitler under det tredje rikets styre, nå er redde for at muslimene skal ta over makten i verden. Det kan også være konspiratoriske teorier som omhandler noe som man ikke nødvendigvis regner som en religion, i alle fall ikke som en enhetlig religion, slik som satanisme. Dette har gitt seg utslag i hendelser hvor mennesker har trodd det har foregått satanistiske provokasjoner, slik som ofring av menneskebarn eller seksuelle overgrep mot barn (Ibid). Et eksempel på dette er den såkalte 'pizzagate' hendelsen i USA i 2016, hvor en mann

er overbevist om at Hilary Clinton og hennes partikompanjonger har en pedofiliring i en kjeller under en pizzarestaurant i Washington, USA (Aanesen og Tvegård, 2016).

2.4.3 Konspirasjonsteorier som religion

Denne inndelingen handler mer om det epistemologiske nivået, eller det sosiale og psykologiske aspektet bak konspirasjonsteorier og religion (Asprem, Dyrendal og Robertson, 2019, s. 4). Det vil si at her er det snakk om hva er det som er felles for religion og konspirasjonsteorier, både med tanke på forklaringer og funksjoner. Hvilke psykologiske, sosiale og kognitive bånd foreligger som kan være med på å forklare begge termene? Har de for eksempel noen sammenfattende funksjoner, noe som binder gruppen sammen som er felles? Ofte forbinder vi det å ha et verdenssyn og synet på ondskap med religion, men dette er også til tider et viktig element i mer sekulære fellesskap, en del politiske ideologier på venstresiden for eksempel framholder jo at kapitalkreftene står for selve ondskapen. Innad i konspirasjonsteorier blir måten de ser på både verdensbilde og hvordan de oppfatter ondskap på, enda tydeligere (Ibid). Dette skal jeg si noe om i neste del av dette kapitlet.

Her vil det også være hensiktsmessig å se på hvilke kjennetegn ved livssyn som gjør det til et nært beslektet fenomenkompleks med konspirasjonsteorier. Alle religioner har et livssyn, men det finnes også ikke religiøse livssyn, felles er at alle har en form for helhetlig virkelighetsforståelse, slik også mange konspirasjonsteorier har. Moralbegrepet er viktig i denne sammenheng. Da hvilken moral man har og følger er et viktig element i både religiøse og sekulære livssyn, men også i konspirasjonsteorier. Eksemplet med 'pizzagate' tilfellet kan være med på å forklare dette: de fleste mennesker er enige om at ikke barn skal skades på noen måte, og når man oppdager at det likevel skjer har vi alle en innebygget morallov, som filosofen Kant ville sagt, til å handle (Svare, 2020, s. 294). Skulle man oppdage at slikt skjer, bør vi gripe inn, og prøve å forhindre slik uønsket adferd. Dette gjorde den 28 år gamle småbarns faren. Han orket ikke å ikke gjøre noe, da han trodde at Demokratene, med Hilary Clinton i spissen, hadde en pedofiliring i kjelleren til en pizzarestaurant, hvor de seksuelt misbrukte mindreårige. Dette klarte han ikke å stilltiende se på, og følte seg forpliktet til å handle (Aanesen og Tvegård, 2016). Dette illustrerer hvor viktig moralbegrepet er for oss mennesker, da jeg tror de aller fleste kan være enig i at vi ikke ønsker pedofiliringer, og ønsker å hindre de i å utvikle seg. Forskjellige religioner og livssyn kan ha forskjellige morallover, for eksempel er noen imot abort, andre ikke, andre mener at det kommer an på hvordan fostret ble til, om det er et resultat

av en voldtekt for eksempel. Men felles er at alle har en form for moral, noe som er viktig for dem. Det samme er tilfellet med folk som tror på konspirasjonsteorier.

2.5 Ulike typer konspirasjonsteorier

Nå følger det en redegjørelse av forskjellige typer konspirasjonsteorier, såkalte superkonspirasjoner, systemkonspirasjoner og hendelseskonspirasjoner (Barkun, 2013, s. 6). Kort forklart går det ut på hvor omfattende de forskjellige konspirasjonsteoriene er. Systemkonspirasjoner handler om teorier hvor staten eller systemet er innblandet, enten som aktører eller som fiender. Hendelseskonspirasjoner er teorier hvor det er en hendelse som benektes, eller forsvares, slik som for eksempel at månelandingen i 1968 ikke skjedde. Superkonspirasjoner har med begge elementene, og er ofte mer kompliserte enn de to andre.

2.5.1 Hendelseskonspirasjoner

Her er det altså snakk om enten benektelse eller forfektelse av at en bestemt hendelse har skjedd. En av de mest kjente hendelseskonspirasjonsteoriene er kanskje all litteratur som foreligger om at tidligere President John F. Kennedy ikke ble myrdet, eller at han ble myrdet av sine egne (Barkun, 2013, s. 6). Det kan også være en benektelse av at noe har skjedd, slik som at Elvis Presley ikke er død likevel, eller mer alvorlige hendelsesfornektelser, slik som det at noen mener at Holocaust under 2. verdenskrig bare er oppspinn, og ikke er en faktisk historisk hendelse.

2.5.2 Systemkonspirasjoner

Innenfor denne type konspirasjonsteorier er det systemet, eller staten, eller mektige grupper som enten står bak selve teorien, eller er gjenstand for å få skylden for ting som skjer. For eksempel Sions Vises Protokoller, hvor jødene er den mektige gruppen som blir beskyldt for å stå bak en plan om å ta over kontrollen av verden. På dette nivået av konspirasjonsteorier trenger det ikke være slik at sammensvergelsen har kontroll over hele verden, mere at det er et ønske, og/eller en plan, om det (Dyrendal og Emberland, 2020, s. 34). Innunder denne typen konspirasjoner finner vi også den høyreekstreme konspirasjonsteorien om at muslimene vil kolonisere hele Europa til et såkalt Eurabia. Dette var en av konspirasjonsteoriene som lå til grunn for ABB's terrorhandlinger i 2011.

2.5.3 Superkonspirasjoner

Her slås altså nærmest både hendelseskonspirasjoner og systemkonspirasjoner seg sammen til å bli troen på et stort komplott, styrt av både myndighetene, domstolene, mediene, politiet, barnevernet og andre mektige instanser. Disse teoriene synes å være mer altomfattende og kompliserte enn hendelses- og -systemkonspirasjoner (Barkun, 2013, s.6). I følge Færseth har denne typen konspirasjonsteorier økt i omfang de siste årene, mye på grunn av at nå er det selve samfunnet, eller staten som har blitt fienden, ikke bare enkelte utgrupper, slik som muslimene for eksempel (Færseth, 2017, s. 27). Terrorhandlingene til ABB kan også komme innunder denne kategorien, da han gikk til angrep på både myndigheter og muslimer, av redsel for at vi skulle oppnå et Eurabia. Likeledes kan man se at det som skjer i USA i dag, med rettsak mot tidligere president Donald Trump, og de som støtter ham, også har en plass her. Hva man regner en konspirasjonsteori som vil jo nødvendigvis avhenge av hva man trekker fram, og hvilken 'funksjon' den er ment å skulle ha.

2.6 Psykologien bak konspirasjonsteorier

Dette bringer meg da videre til det psykologiske aspektet bak konspirasjonsteorier. Det å tenke konspiratorisk er helt normalt, og også nødvendig for vår overlevelse (Dyrendal og Emberland, 2020, s. 41). Dette kan forklares med at vi er nødt til å kunne være en eventuell fare, og også kunne komme oss unna en fare. Det å tro på konspirasjonsteorier kan gjøre at en får en følelse av å være smartere enn andre, altså en form for myndiggjøring. Da man får et innblikk i noe som kan føles som om det ikke er så mange andre som vet om/kan noe om. Derfor kan man føle seg veldig intelligent (Kozica, 2020, s. 53). Dette henger jo også sammen med det likhetstrekket til religion som handler om å være en innvidd, altså en som har forstått hvordan tingene henger sammen, i motsetning til alle de som ennå ikke har forstått alvoret.

Det er ingen bestemte personlighetstrekk som må være til stede for at man skal begynne å tro på en konspirasjonsteori, men man regner likevel med at det er enkelte faktorer som kanskje kan være med på å gjøre sannsynligheten større for at man faktisk tror på, og agerer ut ifra, en slik teori. Blant annet er det ofte slik at de som tror på konspirasjonsteorier også har en form for magisk tenkning med i bildet. Ofte har barn en sterkere fantasi enn voksne, eller i hvert fall er det det som det blir gitt uttrykk for, og derfor kan dette kanskje overføres til arbeidet med ungdom. Som vi skal se på både resultatet av intervjuene og spørreundersøkelsen etter hvert,

når elevene ble spurt om de hadde noen tanker om hvem som trodde på slike konspirasjonsteorier, vil dette være et viktig element her.

2.6.1 Diverse personlighetstrekk

Det er gjort flere undersøkelser angående om det er noen personlighetstrekk som er mer framtrepende enn andre for å tenke konspiratorisk. Noe av det man har kommet fram til er at om man tenker konspiratorisk, har man ofte en sterkere tendens til å tenke såkalt 'machiavellisk', altså at man er villig til å benytte alle midler for å nå målet sitt (Dyrendal, Robertson og Asprem, 2019, s. 30). Det kan også se ut til at en som er mer tilbøyelig til å tenke i konspiratoriske baner enn andre, oftere ser mønstre der det ikke er noen mønstre, likeledes det at de oftere tillegger hendelser som skjær, en klar intensjon, og at man ofte tenker mer antropomorft, altså at man tillegger alt - ting, hendelser også videre - menneskelignende egenskaper (Ibid).

Psykologiske undersøkelser av funksjonsfriske viser at de som tror på konspirasjonsteorier har flere likhetstrekk med trekk fra såkalt schizotyp personlighetsforstyrrelse. Noe som kjennetegner denne personlighetsforstyrrelsen, er blant annet 'betydelig grad av magisk tenkning, periodevis intense illusjoner,(...) og ideer på grensen til vrangforestillinger' (Malt og Karterud, 2022). Dette kan kanskje også være med på å forklare hvorfor mange som tror på konspirasjonsteorier vektlegger intuisjonen framfor analytisk tenkning for å forklare hendelser og verden (Oliver og Wood, 2014). Disse tingene er også med på å forklare at det er en sterk korrelasjon mellom det å tro på overnaturlige fenomener og det å tenke konspiratorisk. I dette ligger det også en tilbøyelighet til å tenke avvikende, og ha en tro på at en del ting kan forklares med en form for magi (Ibid).

Et annet viktig aspekt er monologisk tenkning, det vil si en form for tenkning hvor man ikke er veldig opptatt av å skape en felles forståelse via kommunikasjon (Dyrendal og Emberland, 2020, s. 30). Dette er det motsatte til dialogisk tenkning, hvor man er mer opptatt av både å lytte og snakke fram og tilbake for å bli enig, og hvor man har et annet syn på bevisførsel. Med monologisk tenkning blir man ofte litt fastlåst i alt som kan sies å støtte oppom konspirasjonen man føler man, eller samfunnet, er utsatt for. Likeledes er konspirasjonstenkning ofte preget av en slags svarthvitt tenkning, som har sammenheng med det monologiske tankesettet (Dyrendal og Emberland, 2020, s. 25). Man tror at alt som kan gå galt, kommer til å gå galt, såkalt

katastrofetenkning. Anomi, altså en følelse av at alt er i oppløsning, og de trygge strukturene i livet ditt mangler, ser også ut til å være noe mange som tror på konspirasjonsteorier har (Dyrendal og Emberland, 2020, s. 130).

De psykologiske aspektene er viktige med tanke på om det er noen spesielle mennesker, eller menneske typer, som er mer tilbøyelig til å tro på slike teorier enn andre. Ofte vil da en eller flere av de ovenfornevnte ingrediensene være til stede, men ikke nødvendigvis alltid. Det psykologiske aspektet handler ofte om at det er en sammenheng, men ikke nødvendigvis håndfaste bevis på at noe er slik eller slik. Det er mer slik at de psykologiske forklaringene kan si noe om konspirasjonsteorienenes egenart. Noe som da bringer meg over på et begrep brukt under Arendalsuka i 2021 av Dyrendal, nemlig 'usunn skepsis' (Dyrendal, personlig kommunikasjon, 10.oktober 2022).

2.6.2 Usunn skepsis

Usunn skepsis, som begrep, må ses opp mot det vi hele tiden oppfordres til, nemlig å være skeptiske, og at det er sunt å være litt skeptisk. Vi skal være kildekritiske, og vi skal hele tiden vurdere informasjonen vi får opp mot andre kilder, og se på både sannsynlighet, men også hvem som sier at det er slik eller sånn. Sannsynligheten for at en kilde er mer troverdig enn en annen, blir sterkere om man har en forskertittel knyttet til navnet som hevder en sannhet, enn om det bare står et ukjent navn uten en tittel ved navnet. Jamfør blant annet et kjent kontroversielt studium gjort av Milgram, hvor det ble forsket på folks sannsynlighet for å adlyde, selv om de visste at de påførte en annen, ukjent person smerte. Sannsynligheten for at en person likevel ville adlyde, økte proporsjonalt med autoritetens tilstedeværelse, samt også hvem som gav ordren, og hvilket ideologisk forsvar man kunne legge til grunn for valget folk tok (Atkinson, Atkinson, Smith og Bem, 1993, s. 766). Jeg tror likevel at selv om denne respekten for akademiske autoriteter kan hende har minsket noe med årene, er det fortsatt en viktig faktor.

Hvis vi ikke var litt skeptiske, ville vi kanskje fortsatt ha trodd at det var hekser som stod bak at kuene ikke melket, eller at hønene ikke la nok egg, eller sagt med et eksempel fra dagens samfunn, at strømprisene var blitt så høye at den vanlige mann, og kvinne, i gata slet med å betale strømkostnadene sine. Derfor er det sunt å være skeptisk til både ordre vi får, og det som blir framsagt som sannheter. Vi skal selvfølgelig vurdere sannhetsgestalten i det som blir sagt, og det er sunt og fornuftig, men noe må man kan hende bare godta at er slik også. Min far og

jeg diskuterte alltid matematikk når jeg gikk på skolen, da jeg ikke alltid forstod hvorfor noe var slik og sånn, og dermed stilte spørsmål, og var generelt skeptisk til flere matematiske sannheter. Da sa min far: 'dette må du bare godta. Det er slik. $2+2=4$. Det bare er slik.' Det samme gjelder for de som blir for skeptiske til alt de hører, - noe må man kan hende bare godta at er slik.

Om det er slik at man aldri tror på noe som blir sagt, at man er skeptisk til absolutt alt og alle, er det kan hende ikke særlig sunt heller. Hvis alt det myndighetene gjør og sier krever at vi er skeptiske til det, og hvis vi alltid skal veie enhver nyhet på gullvekt, før vi godtar den som sann, vil vi aldri komme noen vei. Derfor er det kanskje slik det ligger i begrepet om 'usunn skepsis', at det er usunt med for mye skepsis også. Hvis man aldri kan godta noe noen sier blir det liten framgang i verden, da man nærmest blir handlingslammet av å ikke tro på noen ting.

Det å være skeptisk henger nøye sammen med det å tilegne seg kunnskap om noe. Derfor er det også viktig, i denne sammenhengen, å se på hva kunnskap er. Elever i både grunnskole og på videregående skole skal læres opp til å være kildekritiske (Kunnskapsdepartementet, 2020, s.2). Det å være kildekritisk er viktig, men man trenger ikke være for kritisk til absolutt alt, og det er delvis min jobb som lærer å lære elevene denne balansegangen. I dette ligger det implisitt at litt skepsis er sunt, men at blir man for skeptisk stopper kan hende verden opp. Med tanke på konspirasjonsteorier er jo problematikken at man blir usunn skeptisk til alt som ikke støtter oppom teorien man tror på, mens man er altfor lite skeptisk til alt som støtter teorien. Faktisk kan man bli så opphengt i en slik teori, at man ikke bare mister evnen til å se klart, og forholde seg til fakta, men at man nærmest fabrikerer egne fakta som støtter ens eget syn (Dyrendal og Emberland, 2020, s. 43). Og det er skremmende. Derfor er det viktig å lære ungdommen å være naturlig skeptisk, og stille spørsmål, men også godta noe som sannheter, og å finne en sunn balanse. Ved å lære om både kildekritikk og konspirasjonsteorier burde ungdommen dermed være sterkere rustet til å møte verden på egen hånd som voksen. Men for å kunne sjonglere i denne verdens nyhetshav, bør man da ha kunnskap om hva kunnskap faktisk er. Vet man ikke hva kunnskap er, er det jo også vanskelig å finne en slik balanse. Derfor er den neste delen av dette kapitlet viet hva kunnskap egentlig er.

2.6.3 Hva er kunnskap?

Jeg har lenge vært opptatt av hva som skaper sannhet, og hvordan sannhet oppfattes forskjellig fra person til person, både det psykologiske bak og den effekten medier og internett har på vår tolkning av sannheten. Dette ledet meg til en interesse for konspirasjonsteorier, og nærmere bestemt; ungdommens forhold til slike teorier. I den forbindelse vil hvordan vi tilegner oss kunnskap, og hva kunnskap egentlig er, være viktig for den videre forståelse av det forskningen min viser.

Ifølge Åsa Wikfors handler det ikke om at vi ikke klarer å ta til oss fakta, men mere at vi har blitt såkalt 'kunnskapsresistente' (Wikfors, 2020, s. 79). For å forstå hva dette betyr må vi se litt på selve begrepet kunnskap. Kunnskap sitter ikke bare i hodet vårt, da noe kunnskap kan vi si sitter i hendene våre, såkalt praktisk kunnskap. Har man først lært å sykle, men ikke syklet på mange år, glemmer man ikke hvordan det gjøres, selv om man kanskje bruker noen sekunder på å finne balansen igjen. Men det er også slik at kunnskap krever at man tror på noe, at man har en overbevisning om at noe er sant, for eksempel at jeg ser på YR at det skal regne i dag, men så titter jeg ut av vinduet og ser at det ikke regner, da har jeg kanskje allerede lagt fram paraply og tatt på meg klær som passer til regnværet, men så regner det altså ikke. Da hadde jeg en kunnskap, men noe rent fysisk endret kunnskapen, jeg så at det ikke regnet, at sola faktisk skinte.

Kunnskap var noe man var opptatt av også i det gamle Hellas, og Platon konkluderte med at vi trenger både å være overbevist om noe, vi har vurdert noe, og at denne vurderingen er sann (Wikfors, 2020, s. 83). Jamfør eksemplet med regn, hadde det derimot regnet, ville min vurdering vært sann, både før og etter at jeg tittet ut av vinduet.

Det er også et tredje element som må være til stedet for at vi kan si at noe er kunnskap, nemlig evidens, eller bevis – det kan stå på YR at det regner, og jeg kan tro at det regner, men viss det faktisk er slik at sola skinner der ute, betyr det at jeg ikke har evidens for at det regner (Wikfors, 2020, s. 85). Når det gjelder alminnelig hverdagskunnskap kan det være slik at jeg sanser at noe er slik og slik, for eksempel at jeg blir våt i håret av regnet, og dermed føler at det regner, men også viss mannen min sier at det skal regne i dag, så er det en stor sannsynlighet for at jeg tar med paraply, selv om sola faktisk skinner i det jeg går ut av døra. Jeg stoler på mannen min, og han pleier ofte å ha rett om både været og andre ting, derfor tenker jeg, sannsynligvis ubevisst,

at det er lurt å ta med paraply i dag likevel (Ibid, s 86). Hadde det derimot vært slik at jeg ikke pleide å feste lit til det mannen min sa, ville kunnskapen min heller basere seg på YR, og jeg ville ikke tatt med paraply.

Mye av kunnskapen min er ikke ting jeg har erfart selv, eller som noen jeg kjenner har erfart, det er ofte noe som en som skal være en ekspert på området har sagt. Jeg setter altså min lit til etablert kunnskap, ofte nedskrevet kunnskap, for eksempel er det slik at selv om den greske filosofen Demokrit regnes som den som fant ut at all materie består av små udelelige partikler, var det andre som har bygget videre på dette, og oppdaget alt det mennesket i dag kan om atomer, såkalt etablert kunnskap.

Hva skjer da viss man begynner å tvile på det man har regnet som en sannhet? Descartes, som regnes som en rasjonalistisk filosof, mente at det eneste vi med sikkerhet kunne si var sant, var at vi tenker, og derfor vet vi at vi eksisterer (Svare, 2020, s. 214 og 217). På grunn av at han da satte spørsmålsteget ved selv de mest selvfølgelige matematiske sannheter, gjorde at han også ble regnet som en skeptiker. Det vil si, skepsisen hans var selve metoden han brukte for å komme fram til det han mente var sannheten: *cogito ergo sum*, altså den radikale tvil (Svare, 2020, s. 211), og dermed var skeptisismen født.

Hvordan kan vi så trekke kunnskap inn til dette med konspirasjonsteorier? Jo, ved at kunnskap og sannhet ikke alltid er likt for alle mennesker. Noen hevder at det at det ikke finnes bevis for at noe er sant, nettopp er et slags bevis for at det faktisk er sant. Andre setter spørsmålsteget ved det som i vårt samfunn regnes som en vedtatt sannhet. Det er her det psykologiske aspektet ved konspirasjonsteoretisk tenkning kommer inn. Det er nemlig ikke slik at absolutt alt i verden må være empirisk bevist, på en vitenskapelig måte, noen sannheter må vi bare godta ut ifra at det virker som om vi har tilstrekkelig godt nok grunnlag til å regne det som sant, såkalt fallibilisme (Wikfors, 2020, s. 90). Dette henger sammen med det jeg skrev i forrige del om usunn kontra sunn skepsis.

For noen mennesker er det likevel slik at selv om evidensen for at noe er sant ikke utelukker muligheten for at teorien er feilaktig, gir det de et bevis for at det kanskje ikke er sant likevel. Dette gjelder også slike sannheter vi mener er opplest og vedtatt, slik som at jorda er rund, at holocaust virkelig skjedde og at økende CO2 utslipp har en sammenheng med den globale oppvarmingen. For de fleste vitenskaper regnes det å ha en ekstrem stor sannsynlighet for noe,

som kunnskap. Men når dette blir stilt i tvil, kan man da bevise at de som tviler tar feil? Mange mener at man kan ikke bevise for en konspirasjonsteoretiker at det den sier er feil, da selve det at det ikke foreligger et bevis, er et bevis, eller evidens, i seg selv for konspirasjonsteoretikeren (Schau, 2016). Man kan altså så tvil i noens sinn, rett og slett ved å hevde at myndighetene bevisst mørklegger folks bevissthet ved å si en ting, mens det egentlig foregår en konspirasjon, og at myndighetene bare opplyser oss om det de ønsker at vi skal vite, og at det ikke er den hele og fulle sannhet, og kanskje til og med det motsatte av sannheten.

Slik at det er kan hende slik, at for at vi skal tro at noe er sant, må vi både ha en overbevisning om det, den må også være sann, og jeg må ha en god grunn til å ha den overbevisningen (Wikfors, 2020, s. 93-94). Slik jeg ser det, er det altså slik at en konspirasjonsteoretiker ikke godtar andres gode grunner som en etablert sannhet, og at en konspirasjonsteoretiker mener at det at det ikke foreligger et bevis for at deres konspirasjonsteori er usann, er et bevis i seg selv på dens sannhet. Et sentralt prinsipp i kritisk tenkning er at det at om beviset mangler, ikke automatisk er et bevis for sannhet (NTNU, 2021, 35.49). Dette prinsippet bryter konspirasjonsteoretikerne ofte med (Dyrendal og Emberland, 2020, s. 30). At jeg ikke kan bevise at det ikke finnes spøkelser, er i seg selv ikke et bevis for at det finnes spøkelser, men en konspirasjonsteoretiker vil, hvis det passer inn med resten av hens verdenbilde, si at det er det. Dette gjør det veldig komplisert, for ikke å si umulig, å diskutere med en konspirasjonsteoretiker, og i hvert fall å klare å overbevise vedkommende om at det den tror på ikke er sant.

3 Metode:

3.1 Metodevalg

For å forsøke å finne svar på problemstillingen min, ble det viktig å faktisk snakke med ungdommen selv. Jeg ønsket å se på hvordan ungdom tok til seg både informasjon og nyheter, og om de klarte å skille mellom habile og inhabile kilder. I dette ligger det implisitt et ønske om å finne ut av hvordan ungdom i dag forholder seg til konspirasjonsteorier. Dermed ønsket jeg og både gjennomføre en kvantitativ og en kvalitativ undersøkelse. Jeg valgte å utforme et spørreskjema som jeg delte ut i to ungdomsskoleklasser, deretter gjennomførte jeg kvalitative intervjuer med en gruppe elever en og en. Dette valget gjorde jeg fordi jeg syntes at blandingen

av kvantitativ og kvalitativ forskning kunne avdekke flere momenter, enn om jeg valgte å legge meg på kun en av delene.

Jeg valgte å gjennomføre en kort spørreundersøkelse, da kvantitativ metode er hensiktsmessig for å kartlegge utbredelsen av noe, samt å gi en oversikt over et større utvalg, og dette var jeg interessert å få et bilde av (Gleiss og Sæther, 2021, s. 32). Hvis man ser på statistikk over hvor unge voksne følger med på nyheter, ser man at bare 1 av 3 velger å se nyheter fra tradisjonelle medier, slik som aviser, TV og radio (Foss, 2022). Denne statistikken tar for seg 16-24 åringer, mens de fleste ungdomsskoleelever er mellom 12-16 år, og jeg ønsket å se på utbredelsen av hvordan ungdom tilegner seg nyheter, og hvor de finner disse nyhetene, og et spørreskjema var en god måte å finne ut av dette på. Grunnen til at jeg ville undersøke hvor ungdommene fant nyhetene sine, er fordi jeg har en hypotese om at informasjon om diverse konspirasjonsteorier er lettere å finne via sosiale medier, eller via et søk på nettet, men i mindre grad er å finne i mer tradisjonelle medier. Samtidig var det en del informasjon som det er lettere å få ved å ha en samtale, og derfor valgte jeg å kombinere spørreundersøkelsen med et intervju.

Kvalitativ metode er en metode som er mer egnet til å avdekke dypere eller unike meningsmønstre som kan være til hjelp for kvantitativ forskning, eller kombineres med denne. Intervju, som er en form for kvalitativ metode, åpner opp for en mer utforskende tilnærming, som man også kan tilpasse og endre underveis, ettersom hvilke svar informanten gir. Derfor var dette en god måte å få sett på problemstillingen fra ulike innfallsvinkler, og dermed forhåpentligvis å komme fram til et mer rikere svar på problemstillingen til slutt (Gleiss og Sæther, 2021, s. 32).

Kvale og Brinkmann (2009) konstaterer at '*Det kvalitative forskningsintervjuet søker å forstå verden sett fra intervjupersonenes side*' (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 21). Dette passer veldig godt inn i forhold til slik jeg tenker i denne oppgaven, da jeg både ønsker å prøve å se verden gjennom brillene til intervjupersonene mine, men også å avdekke utbredelsen av intervjupersonenes tenkemåter, samt åpne opp for perspektiver til videre forskning. I kvalitative forskningsintervjuer er man opptatt av å snakke med folk, for å finne ut av hvordan intervjupersonene har opplevd noe, eller hvordan de forklarer hvilke valg de har gjort og hvorfor (Ibid).

3.1.1 Deduktiv, induktiv og abduktiv metode

Før jeg går inn de mer praktiske sidene ved metodevalget mitt, ønsker jeg å redegjøre for hvilken metode jeg har brukt. Tidligere snakket man hovedsakelig om induktiv og deduktiv metode, i de siste 100 og noe årene, har man også lagt til en annen metode, da man så et hull, eller en mangel, ved kun å bruke de to andre, nemlig abduktiv metode (Persson, 2019).

Deduktiv metode handler om å trekke logiske slutninger, basert på at alle premisser er korrekte, for eksempel at viss Anne har to epler og gir et eple til Hans, så sitter hun igjen med ett eple: $2-1=1$. Det er altså en logisk slutningsform der konklusjonen er garantert sann dersom premissene er sanne (Knutsen, 2018, s. 2). I denne konkrete oppgaven handler det om en bestemt måte å forstå forholdet mellom teorien jeg anvender og det informantene mine sier i spørreskjemaet og i intervjuet. Tidligere mente man at deduktiv metode var den eneste metoden som gjaldt, men etter hvert endret dette seg, og man fant ut at man kanskje måtte bruke forskjellige metoder i for eksempel historie forskning og naturvitenskaplig forskning (Ibid, s. 1-2).

Det motsatt av deduktiv metode er induktiv metode. Denne metoden handler om hvordan vi samler inn statistisk materiale om et gitt emne, og trekker konklusjoner basert på det. For eksempel at du intervjuer en eller to personer innenfor noen gitte paradigmer, og trekker mer generelle slutninger basert på funnene dine (Persson, 2019). Her vil det altså være varierende grad av plausibilitet i det man konkluderer med. I denne oppgaven vil det bety at de funnene jeg gjør er med på å generere teorien.

Abduktiv metode handler om å framsette en del hypoteser om et gitt tema, og deretter velge ut den du, basert på kunnskap du innehar om temaet, finner mest sannsynlig (Ibid). For eksempel hvis jeg kommer hjem og finner døra ulåst, kan jeg tro det har vært innbrudd, eller at et spøkelse har vært her og åpnet opp døra mi, eller at naboen har låst seg inn, eller at datteren min har vært her og glemt å låse etter seg. Da vil jeg velge siste alternativ, basert på kunnskap jeg har fra før: sannsynligheten for et innbrudd, uten at noe er rotet til, eller borte, er liten. Likeledes: naboen har ikke nøkkel, og spøkelser tror jeg egentlig ikke på. Datteren min har tidligere glemt å låse døren. Altså går jeg for den hypotesen. Her er det altså snakk om å avdekke mønstre i materialet, samtidig som jeg lar materialet generere ny teori.

I mitt arbeid med denne masteroppgaven, har jeg nok valgt en blanding av alle tre metodene, da jeg har jobbet både kvalitativt og kvantitativt. Jeg har likevel forholdt meg mest til induktiv

og abduktiv metode, mye på grunn av størrelsesordenen på selve utvalget mitt, men også fordi selv den kvantitative forskningen min har vært påvirket av den kvalitative. Det er vanskelig å si at jeg kan være helt sikker på at all teori er adekvat for å avdekke alt av interesse i materialet når man har intervjuet, og gjennomført spørreundersøkelse, av en så pass liten andel ungdomsskole elever i Norge. Samtidig er det mulig å trekke noen slutninger basert på funnene mine, både ved å framsette hypoteser, og gå for den mest sannsynlige, men også trekke mer generelle slutninger basert på egne funn.

3.2 Kvalitativt semistrukturert intervju

Intervjuet som forskningsmetode er relativt nytt, selv om filosofen Sokrates, brukte den muntlige spørsmålsformen for flere tusen år siden i det gamle Hellas. I nyere samfunnsvitenskapelig forskning, har det å stille spørsmål, og ikke nødvendigvis spørsmål som kan settes inn i en form for statistikk, vært en metode for bruk bare de siste 100 årene. Det er først fra siste halvdel av 1900-tallet at dette har blitt mer og mer regnet som en stueren metode for å finne svar på en del spørsmål (Kvale og Brinkmann, 2010, s. 69). Noe av kritikken som har vært rettet mot denne formen for metode, er at da kan du ikke være helt sikker på at du får et korrekt svar, da det å ha såkalte fasitsvar ofte er forbeholdt naturvitenskapen og matematikken. Men innenfor en del vitenskaper er det kanskje ikke nødvendigvis et slikt fasitsvar man ønsker å oppnå, kanskje ønsker man egentlig bare å finne ut hva som er mest sannsynlig, og dermed sannsynligvis sannheten. Eller kanskje man ønsker å se hva flest mulig folk tror eller mener om en bestemt sak, og da er det jo ikke et typisk fasitsvar man er ute etter. Statistikk viser også noen ganger bare deler av en sannhet, for har man spurt 10 000 av en befolkning på 5 millioner, kan man ikke si at de fleste mennesker mener slik eller sånn. Dette var grunnen til at det passet meg å stille spørsmål – og ikke nødvendigvis på helt samme måte til hver elev, men at jeg tilpasset spørsmålene og hvordan de ble formulert til både situasjonen og personen som satt foran meg. Dette ble viktig, da det jeg ønsket å finne svar på kunne ha mer enn ett korrekt svar.

Jeg ønsket å ufarliggjøre situasjonen for elevene mine, da det å bli stilt en masse spørsmål som de ikke nødvendigvis vet det fulle og hele svaret på kan føles ubehagelig, da den type situasjon ofte er forbundet med en vurderingssituasjon, hvor det å svare korrekt blir viktigst og det de måles på. Jeg valgte derfor å gjennomføre intervjuene i en periode hvor det var mange andre

lignende situasjoner. Det var også viktig for meg at elevene ikke gikk glipp av viktig undervisning i andre fag, for å kunne delta i mine intervjuer.

I forkant av en intervjusituasjon er det viktig å tenke igjennom både hvilke spørsmål man skal stille, samt hvem man skal stille spørsmålene til for å få svar på det man lurer på. I tillegg er det mange etiske valg man må ta både i forkant av og underveis i intervjuene.

3.2.1 Spørsmålene

Det første store spørsmålet mitt er problemstillingen. En god problemstilling karakteriseres ved at den er 'tilstrekkelig avgrenset og klart formulert', samt at det er mulig å forske på den (Gleiss og Sæther, 2021, s. 35). Et tredje kriterium er at den 'bygger på relevant forskningslitteratur' (Ibid). Det siste kan være problematisk å oppfylle hvis det ikke har vært gjort forskning på temaet tidligere, men da kan det løses ved å lese relevant litteratur som omhandler lignende tematikk.

De fleste undersøkelser gjort om konspirasjonsteorier tidligere, har vært gjort med voksne som informanter, derfor ønsket jeg å se på hva den oppvoksende generasjon har å bidra med, da kan hende er det slik at jeg som voksen legger for mye i slike teorier. I intervjuguiden hadde jeg et sett av forskjellige spørsmål som gikk på både nyheter og konspirasjonsteorier. Et underliggende spørsmål som jeg ikke formulerte entydig til elevene mine, var hvorvidt jeg, og mange andre voksne som har gått litt i dybden på disse teoriene, synes at konspirasjonsteorier er mest skremmende, mens den oppvoksende slekt finner det mer morsomt, og ikke særlig alvorlig i det hele tatt. Grunnen til at jeg reflekterte over hvordan jeg endte på å formulere dette spørsmålet, var fordi jeg ikke ønsket å legge ord i munnen på elevene mine, noe jeg følte fort kunne bli tilfellet hvis jeg stilte spørsmålet direkte. Jeg valgte da i stedet å stille spørsmålet slik: 'Tenker du at konspirasjonsteorier er teit, farlig, morsomt, spennende, eller hva tenker du?' Dette var fordi jeg tenkte at alle disse fire adjektivene dekket de viktigste holdningene man kunne ha, både de positive og de negative.

I mitt tilfelle ønsket jeg å undersøke om ungdommen visste hva en konspirasjonsteori var, og om de kunne skjelne mellom pålitelig og upålitelig informasjon. Jeg ønsket også å undersøke ungdommers tilgang til og bruk av, samt forståelse for betydningen av forskjellige nyheter. Det siste ble viktig for å kunne avklare differensieringen av en nyhet kontra falske nyheter, og da også til syvende og sist, konspirasjonsteorier.

Som nevnt ovenfor, kan det å vurdere hvorvidt man skal stille akkurat de samme spørsmålene med helt lik ordlyd, og i samme rekkefølge, eller om det kan variere ettersom hvem og hvor og hvordan intervjuet skrider fram, være noe man må tenke igjennom på forhånd. Dette vil i sin tur avhenge av hva man egentlig ønsker å komme fram til. I mitt tilfelle ville mye av informasjonen jeg mottok også ligge i blick og pauser og andre ikke-verbale uttrykksformer, og dette ville være en viktig del av hvordan jeg lot intervjuet skride fram. Noen ønsker seg langt vekk fra intervjusituasjonen og gjør alt for å slippe å svare, selv om de har sagt seg villig til å bli med på intervjuet, andre vil gjerne si mest mulig, og også forsøke å svare på det de ikke kan noe særlig om. Jeg var opptatt av at alle skulle få sagt mest mulig, men også at de som ønsket seg langt vekk, og kanskje tenkte, eller trodde, at de ikke hadde så mye å si om temaet, og derfor måtte jeg prøve å omformulere enkelte spørsmål, slik at kanskje de også kunne ha noe å bidra med. Dette var i noen tilfeller veldig vanskelig.

3.2.1.1 Maktforholdet mellom intervjuer og informanter

Det var, som sagt, viktig for meg hvordan jeg stilte spørsmålene, da målet mitt var i størst mulig grad å se svarene igjennom deres briller. Dette er kan hende et hårete mål, da hvem kan egentlig se noe helt og holdent gjennom andres øyne. Kanskje er dette til og med en umulighet? Likevel var det slik at jeg ønsket å være minst mulig farget av egne tanker, men prøve, etter beste evne, å forholde meg til hva informantene, altså mine elever, sa, og se på det ut ifra deres erfaringer og ikke min forhånds persepsjon.

Jeg ønsket heller ikke å skape en altfor stor avstand imellom intervjupersonene og meg selv, da en slik dissonans i maktforholdet, kan gjøre formidlingen vanskelig (Gleiss og Sæther, 2021, s. 51). I mitt tilfelle, hvor jeg skulle ha både spørreundersøkelse og intervju egne elever, ble dette særdeles viktig å ha med seg i tankene til enhver tid. Jeg ønsket jo ikke at mine elever skulle føle at de måtte svare på en bestemt måte, eller i det hele tatt delta, for å forsøke å blidgjøre meg. Det ble derfor viktig for meg å fortsette det arbeidet jeg begynte på i 8.klasse, da de var nye på ungdomsskolen, nemlig det å skape åpenhet og fortrolighet, både mellom de som elevgruppe, men også i forholdet deres til meg.

Likevel er det jo slik at det er forskeren som bestemmer tid, sted, hva det skal spørres om, med andre ord hva tematikken er, og dermed også hvilke svar man velger å følge mer opp enn andre svar. Det er også forskeren som fortolker, og kanskje har hen en annen skjult dagsorden, noe

man ønsker å finne ut av, men som man ikke spør direkte om, og da prøver kan hende intervjueren å få fram svaret på en annen måte. Selv om jeg ikke nødvendigvis hadde en skjult dagsorden, fant jeg også at jeg noen ganger måtte omformulere meg, men ikke alltid bare med samme informant. Jeg fant det ofte gunstig å endre noe på ordlyden til neste intervju.

Det er også slik at når man intervjuer, er det jo intervjueren som stiller spørsmålene, og den intervjuede som svarer, og det er sjelden den intervjuede får mulighet til å stille spørsmål tilbake igjen. Intervjueren fortolker deretter den informasjonen som har kommet fram, derfor er det et asymmetrisk forhold mellom intervjuer og informant (Kvale og Brinkmann, 2009, s. 52-53). Noen informanter kan velge å utprøve forholdet ved å stille spørsmål tilbake, eller nekte å oppgi informasjon, i hvert fall holde tilbake informasjon, og i verste fall, trekke seg fra hele intervjuet (Ibid). Det var det heldigvis ingen av mine informanter som gjorde, det vil si, det var en del som svarte at de ikke visste på en del av spørsmålene. Ut ifra de neste spørsmålene mine, eller i de tilfellene jeg omformulerte meg, ble det tydelig at dette ikke var et reelt problem i gjennomføringen av mine intervjuer.

Jeg ønsket å ufarliggjøre intervjusituasjonen ved å trygge elevene på at uansett hva de svarte og hvordan, ville det ikke påvirke de på noen måte i forhold til min faglige vurdering av de i etterkant. Det er likevel en risiko for at noen har følt på denne maktubalansen likevel, og dermed kanskje sagt ja til å delta på noe de ikke har ønsket. Det kan i så fall ha vært med på å føre til flere 'vet ikke'- svar, enn det som kanskje var nødvendig (Gleiss og Sæther, 2021, s. 51)?

I tillegg er det ofte, men ikke alltid, slik at det kan være lettere å betro seg til noen man ikke kjenner så godt, som til noen man kjenner veldig godt. Som elevenes lærer kjenner jeg de godt, men ikke nødvendigvis via alle aspekter i livet. Jeg kjenner de som elever i et klasserom, noen bedre enn andre naturligvis, men jeg kjenner de som mine elever. Det vil si at jeg ikke nødvendigvis vet akkurat hvordan de vil reagere i alle situasjoner, men i de fleste skolerelaterte situasjoner føler jeg at jeg har en grei forutelse og oppfattelse av deres reaksjoner. Når det kommer til mer private forhold vet jeg ikke nødvendigvis alt, verken om deres reaksjonsmønstre eller følelser. Der vet jeg kun det som blir meg fortalt, eller som jeg får informasjon om på annet hold - gjennom for eksempel elevenes foresatte, ppt tjeneste, psykologisk tjeneste som BUP, barnevernstjenester med mere.

Dette kan være en fordel, eller en ulempe. I mitt tilfelle tror jeg det var en fordel, da de fleste syntes tema for masteroppgaven min var spennende. Det var ingen spørsmål som gikk direkte på deres tro på en eventuell konspirasjonsteori, men jeg formulerte det slik at jeg spurte om de noen gang hadde trodd på noe som siden viste seg å være en konspirasjonsteori. Noen elever kan ha syntes det var pinlig å bli spurt om slikt, og derfor valgt å ikke svare sannferdig, mens flere svarte at de for mange år siden hadde vært i en slik situasjon. Det at tema i utgangspunktet ikke var rettet veldig personlig med tanke på deres tro, men likevel rettet mot deres evne til å skille en ekte nyhet fra en konspirasjonsteori, og at tematikken var konspirasjonsteorier, som i seg selv kan høres veldig spennende ut for mange ungdommer, gjorde nok at flere syntes det var interessant å være med på både spørreundersøkelsen og intervjuet. Enkelte som kun ønsket å delta via spørreskjemaet, syntes det var spennende med spørreskjema, og sier at de liker oppgaver hvor de skal krysse av, men ikke trenger å skrive lange svar. Andre har sagt at de ønsket å hjelpe læren sin, men selv om dette kan ha vært en bi intensjon ved deltagelsen, ga elevene generelt et uttrykk for at hovedgrunnen til at de valgte å bli med på undersøkelsen, enten det var bare spørreundersøkelsen eller de også sa seg villig til å delta i intervjuet, var tematikken. De syntes rett og slett konspirasjonsteorier var spennende.

3.2.1.2 Intervjuguide

I flere tilfeller kan det være hensiktsmessig å ha en slags intervjuguide, altså et sett av spørsmål, i min type intervju, såkalt semistrukturert intervju, vil denne intervjuguiden være mer som et hjelpemiddel for å huske tema og enkelte spørsmål som jeg ønsker å stille (Gleiss og Sæther, 2021, s.82). Noen ganger endres ordlyden fra en informant til en annen, men meningen og tema blir omtrent likt. Denne kombinasjonen av både en form for struktur, men også åpenhet, siden man her har en mulighet for å endre både måten man spør på, selve spørsmålene og rekkefølgen av de etter hvert, gir en som forsker mye spillerom. Min tanke var at siden jeg ønsket å intervju elever i ungdomsskolen, kan det være store forskjeller i kunnskapsnivået, og derfor var dette et viktig poeng i forbindelse med valg av metode. Det semistrukturerte forskningsintervjuet gir meg da muligheten til å følge opp nye innspill underveis, og gjøre endringer der og da, samtidig som at siden det er en viss form for struktur, gir det meg en retning.

Derfor bestemte jeg meg for å skrive ned et sett med spørsmål i forkant, men som kunne endres på underveis, og også omformuleres. De måtte heller ikke være i den rekkefølge jeg hadde notert meg de. Jeg ønsket meg så åpne spørsmål som mulig slik at informanten kunne formidle

egne erfaringer og observasjoner og kunnskap, kanskje uten mer enn en form for veiledning fra meg (Gleiss og Sæther, 2021, s. 84). Jeg ønsket heller ikke å stille for ledende spørsmål, da det kunne føre til at svarene blir farget av hva jeg ønsker at informantene skal svare, i stedet for deres tanker, meninger og kunnskap. Det var også viktig at spørsmålene mine ikke var formulert for å teste informantene mine, da dette kunne skape en form for friksjon jeg ikke ønsket meg (Ibid). Av disse ovenfornevnte årsaker var derfor åpne spørsmål essensielt. Men det var viktig å starte litt rolig, og selv om jeg kjente intervjupersonene fra før, var det viktig å varme opp litt før jeg kom til selve sakens kjerne, for deretter å runde av i litt roligere former til slutt (Gleiss og Sæther, 2021, s 92). Derfor var de første spørsmålene jeg stilte mindre åpne, og mer ja/nei preget, enn resten. Likedan prøvde jeg å tone ned på slutten, slik at de skulle gå ut fra intervjuet med en følelse av at dette var en ok opplevelse, og ikke en følelse av å ha blitt såkalt ‘grillet’.

En ulempe denne metoden for forskning kan innebære, er at det blir vanskelig å kunne generalisere (Gleiss og Sæther, 2021, s 207). Nå hadde jeg et relativt lite utvalg, noe som gjøre generalisering vanskelig i utgangspunktet. Siden jeg valgte å kombinere spørreskjema med intervju, unngikk jeg noe av denne problematikken, og kunne både se på et litt større antall svar, i tillegg til å få dybdekunnskap fra et lite utvalg ungdom, noe som i dette tilfellet gjorde at dette var, slik jeg ser det, en god metode å bruke.

3.2.2 Utvalg og rekruttering

Hvem ønsker man å stille spørsmålene sine til? I mitt tilfelle var jeg klar over at jeg ønsket å stille spørsmålene til ungdommer i Norge i dag, samt at jeg ønsket å anvende en blandet metode, det Stigum og Gleiss referer til som *mixed method* (Stigum og Gleiss, 2021, s. 32). Dette nettopp for å både få svar fra flere som dermed kan være med på å gi en større oversikt, men jeg ønsket også å få muligheten til å gå dypere inn i problematikken. Derfor valgte jeg å kombinere spørreskjema i 2 klasser, med semistrukturerte intervjuer med 10 tilfeldig valgte personer fra de samme klassene.

I forhold til spørreundersøkelsen og intervjuet hadde jeg på forhånd sendt melding hjem til foresatte, for å innhente tillatelser til enten bare spørreskjema, eller begge deler, eller hvis de valgte å ikke svare: ingen av delene. Jeg tok likevel hensyn til elevenes ønsker, og hadde de sagt de ikke ville, mens foresatte ga grønt lys til å gjennomføre, ville jeg ikke gjennomført med de elevene som ikke ønsket det. Det var noen elever som gjennom foresatte sa de kunne

være med på begge deler, men på direkte spørsmål fra meg, kun ønsket å delta på spørreundersøkelsen. Det var ingen av de som i utgangspunktet hadde sagt ja, som ikke ønsket å delta i spørreundersøkelsen.

Jeg fikk positivt svar fra mer enn halvparten av elever og foresatte, men noen ønsket kun å være med på spørreundersøkelsen. Det var også noen som ikke ønsket å være med på noe, og det var uproblematisk, da det var både de hvor foresatte ikke hadde svart, og de som ikke ønsket, som ikke besvarte spørreskjemaet da jeg delte det ut. Jeg håper, og fikk inntrykk av, at dette var betryggende for de som hadde valgt å ikke være med, at det var flere som ikke fikk utdelt spørreskjemaet. De som deltok i spørreundersøkelsen, tilhørte alle deler av karakterspekteret i de to klassene jeg hentet utvalget mitt fra. Det var noenlunde likt fordelt med tanke på kjønn, og det var omtrent like mange ungdommer som ønsket å delta i begge klasser. Det er mange ressurssterke elever i disse to klassene, og kanskje var dette en medvirkende årsak til den store deltagelsen? Likevel var det slik at de som både var med på spørreundersøkelsen og intervjuet, var fra alle deler av samfunnslaget som er representert i disse to klassene, selv om det høyere laget av samfunnet var mest representert. Dette kan også ha sammenheng med at det er et relativt høyt utdannet og økonomisk sterk kommune disse elevene bor i.

For å velge ut hvilke elever jeg skulle intervjuer, brukte jeg en god gammeldags trekning. Noen elever hadde på forhånd sagt de ikke ønsket å være med på intervju, og derfor hadde jeg en boks med kun de navnene som ønsket å bli intervjuet. Jeg hadde også delt de i gutter og jenter, da jeg ønsket en noenlunde lik fordeling med tanke på kjønn.

3.2.3 Ethiske valg i forkant og underveis i intervjuene

Det er også mange etiske valg man må ta både i forkant og underveis i en forskning hvor man undersøker diverse temaer hvor mennesker er involvert. Det å jobbe med folk krever at man tenker igjennom framgangsmåte, samt at man har gjort diverse forberedelser med tanke på de eventualiteter man kan forberede seg på. Dette være seg det etiske ved utvalget av informanter, tema for undersøkelsen, aidentifisering med mer.

Jeg innhentet som nevnt tidligere informert samtykke fra foresatte, men jeg valgte også å lytte til elevene mine. For å få dette sendte jeg melding hjem via den plattformen vi bruker på denne skolen, hvor jeg la vekt på dette med frivillighet og aidentifisering. Jeg ga også en kort redegjørelse for hva forskningsprosjektet mitt omhandlet. Jeg valgte å stilisere det på en litt personlig måte da dette jo er mennesker jeg har sittet rett overfor flere ganger i løpet av de siste årene, og snakket fortrolig med, om og til deres barn. Siden jeg mottok tilbakemeldinger, også fra flere av de som ikke ønsket å delta, har jeg tolket det slik at de, både foresatte og elever, har følt at det var like trygt, og like godtatt, å takke nei, som å takke ja.

Aristoteles omtaler *phronesis* som en av dydene man bør inneha. Dette er en intellektuell dyd, som handler om å ‘*erkjenne og reagere på det som er det viktigste i en gitt situasjon*’ (Kvale og Brinkmann, 2010, s. 79). Slik jeg oversetter dette direkte til intervjusituasjonen, at man som forsker tolker og responderer på de reaksjoner og utsagn som oppstår i et intervju, på en slik måte at informantene ikke føler seg tråkket på, eller ellers føler seg behandlet dårlig på noen måte, men også at man klarer å plukke det opp, og dra nytte av den informasjonen man mottar, uavhengig om informasjonen er verbalt uttrykt eller ikke.

Jeg ønsket å ha hovedfokus på ungdoms forhold til nyheter og sannhet, og jeg valgte å forholde meg til egne elever i ungdomsskolen. Dette kan selvfølgelig skape enkelte utfordringer både med tanke på aidentifisering av informantene, men også med tanke på relasjonen mellom meg som forsker og de som informanter (Gleiss og Sæther, 2021, s. 88). Siden jeg kjenner mine informanter fra før, var det ekstra viktig for meg dette med aidentifisering, men også at de følte at det var frivillig å delta.

3.2.3.1 Aidentifisering

Aidentifisering kan være et problem, men fordi jeg valgte å ta et utvalg på 10 elever til intervjuene, fordelt på to skoleklasser med henholdsvis 27 og 28 elever i hver, vil det likevel være mulig å holde dataene såpass anonyme at målet om å vanskeliggjøre identifisering vil være reelt. Spørreundersøkelsen var såpass generell, men likevel viktig med tanke på funnene, at der var ikke aidentifisering et problem. I forhold til intervjuene er det vanskeligere å være helt sikker på at man har behandlet opplysningene konfidensielt, da det kan være et dilemma mellom det som dukker opp av forskningsinteressante funn, og det som kan avsløre hvem som har sagt hva i etterkant (Kvale og Brinkmann, 2009, s. 90).

Det er mange ting man må tenke igjennom på forhånd både når man skal intervjuer såpass unge mennesker, men også når man kjenner de man skal intervjuer. Det er viktig at de forstår det de blir spurt om, og at jeg som forsker ikke bruker verken for avansert språk eller for kompliserte vendinger. Dette måtte jeg ha i bakhodet gjennom hele intervjuprosessen, og noen ganger forstod jeg at noen av informantene mine ikke forstod det jeg prøvde å spørre de om, og da måtte jeg prøve å omformulere meg underveis, andre ganger kan nok denne forståelsen ha glippet for meg, og jeg har trodd elevene forstod spørsmålet, mens de kan hende i realiteten ikke forstod det de ble spurt om. Dette kan ha vært en medvirkende årsak til flere 'vet ikke'-svar enn kanskje nødvendig.

Jeg har også prøvd å skrive om elevene mine, og de svarene de har gitt på en slik måte at det skal være vanskelig, helst umulig, å gjette hvem de er. Det kan skape et problem om aidentifiseringen er oppnådd, hvis man refererer til den ordrette transkriberingen, da noen taleformer, slik som slang, stamming, det å snakke sakte kontra fort, kan gjøre det mulig å gjenkjenne folk (Kvale og Brinkmann, 2009, s. 91). Derfor har jeg i størst mulig grad, uten at dette skulle skade informasjonen jeg ønsker å formidle videre, unnlatt å referere direkte mer enn der det var helt nødvendig, og da kan hende kun deler av en setning eller et svar. Som nevnt tidligere er det også en del informasjon man kan få ved ikke verbale uttrykksformer, jeg har valgt å tolke noen av disse uttrykksformene, men jeg har valgt å bare unntaksvis ta de med i transkriberingen, da det i enkelte tilfeller var viktig å få med at det var en lang pause fordi informanten faktisk satt og tenkte på hva hen skulle svare, mens i andre tilfeller kunne det være avslørende for de som kjenner elevene.

3.2.3.2 Etisk utfordring ved å intervjuer egne elever

Ved å intervjuer egne elever er det en utfordring at de blir redder for at eventuelle svar skal gå utover karakteren i de forskjellige fagene. Jeg har fra jeg startet med elevene i 8.klasse vært tydelig på at meninger er tillatt, uavhengig av hva jeg selv måtte mene, men at det er måten å argumentere på, samt selve argumentene som er viktige. Dette tror jeg også har vært med på å trygge elevene i intervjusituasjonen. Det vil si at hva de eventuelt sa i intervjusituasjonen ikke har noen innvirkning på verken vurdering eller faglig utvikling. Elevene mine har blitt oppdratt til at det er lov å si hva de mener. Jeg lærte de tidlig om det som regnes som Voltaires kjente

sitat: *'Jeg er dypt uenig i det du sier, men vil inntil min død forsvare din rett til å si det'* (Øverenget, 2018). For eksempel har jeg vært ærlig på eget politisk og religiøst ståsted fra dagen, da det at jeg sier hva jeg mener, og tror på, åpner opp for at de kan gjøre det samme.

Vi har snakket mye om at det som er viktig er *hvordan* man argumenterer for synet sitt, samt at man ikke ytrer seg nedlatende eller er bevisst slemme mot andre på grunn av deres kjønn, religion, etnisitet, opprinnelse, økonomiske situasjon med mer. Jeg har vist i både handling og ord fra jeg startet med denne elevgruppen, at deres politiske og religiøse ståsted ikke påvirker deres vurdering og avsluttende karakterer. Dette gjør at vi har fått et åpent klasserom, hvor vi diskuterer mye, og hvor et av mine standard spørsmål er: 'hvorfor mener du det? Forklar og kom med argumenter som støtter opp om det du vil prøve å overbevise andre om.'

Dette med forsker som overordnet og elev som underordnet, vil jo i enhver slik situasjon være en utfordring. Men fordi jeg har et såpass trygt og godt forhold til mine elever, vil kan hende ikke dette være en like stor utfordring som det ville vært viss elevene var fremmede for meg. Elevene mine gir meg tilbakemelding på at jeg ikke forskjellsbehandler, og at de føler seg trygge på at de kan si det de mener til og foran meg. Likevel er jeg jo deres lærer, og jeg har en naturlig autoritet i den forbindelse, og noen kan kanskje finne dette utfordrende, selv om de ikke har gitt uttrykk for det. Det er også en forskjell i både alder, hvilket ord som teller mest til syvende og sist, og min og deres posisjon, som kan ha innvirkning på svarene de gav. Jeg håper at dette ikke har vært et stort problem for mine informanter, men det er dessverre alltid en viss sjanse for at det har vært det likevel.

Jeg har prøvd å lese ansiktsuttrykk, samt å følge med på kroppsspråk og andre ting som tørr munn, eller flakkende blikk, underveis, da dette kan være med på å si noe om en eventuell utrygghet de kanskje følte på underveis. Nå skal det sies at samtlige intervjuobjekter syntes komfortable i sin rolle som informanter. Det var nesten slik at jeg fikk inntrykk av at de var litt stolte over å få være med, både med tanke på å kunne hjelpe læreren deres, men ikke minst det at de faktisk var med på et reelt forskningsprosjekt, samt selve tematikken. Dette virket som en mer reel følelse de satt med, enn at de faktisk var skremte eller underdanige.

Det er jo likevel slik at mange informanter har en tendens til å svare slik de tror forskeren ønsker at de skal svare, og mange elever velger vel også en slik utvei. Det er likevel slik at jeg tror at de fleste har svart ærlig – da dette ikke hadde noe med deres faglige utvikling å gjøre – det vil

si, det var ingenting ved verken spørreskjemaet eller intervjuet som kunne være med på å påvirke deres standpunkt karakterer i noen fag. Det er likevel, som nevnt under punktet om *3.2.1 Spørsmålene*, en viss fare for at noen ikke forstod fullt ut det jeg prøvde å spørre de om. Det å bevisstgjøre elevene, og meg selv, på en mulig problematikk her, var kan hende det beste jeg kunne gjøre for å minimere sjansen for at dette skulle bli et problem.

Det som kunne blitt et problem, var hvis noen av elevene ønsket å betro seg til meg i intervjusituasjonen, da det i noen tilfeller kan utvikle seg til en form for terapi, og selv om jeg er lærer, er jeg ikke utdannet terapeut. Dette kan skape både relasjonsmessige utfordringer, for eksempel at de angret seg på ting de sa i intervjuet, og er redde for at det skal komme fram i offentligheten. Men også at man som forsker kan komme i et etisk dilemma, hvor man må velge mellom to ting: enten forfølge det informanten tar opp, og dermed kanskje gjøre seg skyldig i en etisk krenkelse av eleven, eller velge å la det ligge, og dermed framstå som kald og reservert (Kvale og Brinkmann, 2009, s. 91). Som deres lærer, ville dette kunne ha skapt store etiske utfordringer for meg, både som forsker og som lærer. Hadde tematikken min vært mer personlig relatert, ville jeg nok ikke valgt å intervju egne elever.

4 Ungdoms forhold til konspirasjonsteorier og nyheter

Etter å ha gått gjennom både hva konspirasjonsteorier er, samt hva som ligger til grunn for metodevalget mitt, for å gjøre et forsøk på å finne ut hvordan ungdom i dagens Norge, i hvert fall en liten del av den ungdommen, forholder seg til konspirasjonsteorier, skal jeg nå se på hvilke funn jeg har gjort. Det vil også her være viktig å nevne at jeg i denne sammenhengen også da vil komme med noen tolkninger av funnene jeg har gjort.

Da jeg først begynte å tenke i de baner å undersøke ungdoms forhold til konspirasjonsteorier, gikk jeg ut ifra at de satt inne med en større kunnskapsmengde om emnet, enn det de kanskje faktisk hadde. I hvert fall kan det synes som om det var slik på det tidspunktet jeg gjennomførte intervjuene og spørreundersøkelsen min. I etterkant av intervjuene, da vi skulle ha om terror og ekstremisme i samfunnsfag, og vi i den forbindelse gikk igjennom konspirasjonsteorier, både hva det er, samt noen viktige slike teorier, som har kunnet være med å medvirke til blant annet folkemord, gjorde jeg en interessant observasjon: Jeg skjønnte hvor lite elevene mine faktisk visste om konspirasjonsteorier fra før. Selv om enkelte kunne noe, og hadde en grei oppfatning av hva det gikk ut på, forstod jeg at langt de fleste, da først, forstod hvor viktig dette var, og

hvor interessant temaet i seg selv er. Det at jeg hadde hatt spørreundersøkelse om tematikken før dette ble et undervisningstema, og det at enkelte hadde blitt intervjuet om det, gjorde at flere elever sendte meg typiske 'aha, så det er dette det handler om' – blikk. I hvert fall er det slik jeg valgte å tolke de blikkene.

Jeg synes også å spore i både spørreundersøkelsen og intervjuene en sunn skepsis hos ungdommen. Det virket ikke som om det å være kildekritisk, gjorde at de ikke stolte på noen eller noe. Når vi gikk litt dypere inn på teorien bak konspirasjonsteorier litt senere i løpet av skoleåret, ble de fasinert av det at konspirasjonsteoretikere ikke alltid er så opptatt av å ha håndfaste beviser for det de mener, men snarere at alle bevis egentlig er et motbevis for en konspirasjonsteoretiker. Dette fant de både frustrerende og interessant. Frustrerende fordi det betyr at egentlig ingenting biter på i et forsøk på å snakke en konspirasjonsteoretiker til rette, men interessant fordi det også viser hvor vanskelig det er å kunne skille mellom sant og usant, fakta og ikke fakta.

Jeg, som lærer, er opptatt av å lære elevene mine å være kritiske til informasjon, men samtidig godta noen sannheter. Altså det å være skeptiske til det de hører, men ikke for skeptiske. Vi snakker ofte om det å følge den gylne middelvei, kontra det å alltid enten godta eller være imot flertallet eller de som sitter med makta.

En annen ting som dukket opp i forbindelse med noen av intervjuene, men mest i etterkant, har vært at flere elever har lurt på om man kan sidestille religion og konspirasjonsteorier. Eller om det egentlig er slik at religion danner grobunn for mange konspirasjonsteorier. Dette har vi snakket mye om i etterkant, da dette har vært et emne elevene var opptatt av. Jeg kommer tilbake til denne problematikken i løpet av dette kapitlet.

4.1 Funn fra spørreundersøkelsen

Funnene gjort av spørreundersøkelsen, samt intervjuene, viser en tendens til at 10.trinns elever i dag, følger med på nyheter og er opptatt av nyheter. Min påstand er at elever i ungdomsskolen da jeg gikk på ungdomsskolen, ikke var like oppdatert på nyheter og det som skjer ute i verden og i Norge, som elevene er nå. Likevel var det også nå flere elever som overhodet ikke var opptatt av nyheter, og de nyhetene de var opptatt av var ofte sport eller kjendisnyheter. Det var også en del store forskjeller mellom kjønnene. Resultatet av spørreundersøkelsen viser at flere gutter følger med på flere forskjellige typer nyheter. Sportsnyheter var overrepresentert blant

gutta. Det var også et stort antall gutter som svarte at de fulgte med på utenriksnyheter. For jentene var det jevnere fordelt. Men her var det et lite flertall som hadde krysset av på 'annet'. Hva de så la i dette ordet 'annet' kan jeg ikke med sikkerhet si, men ut ifra det jeg hører jentene snakke om i friminuttene så tror jeg dette kan dreie seg om sminke og håryn timer, men også nyheter relatert til skole og fritidsaktiviteter. Blant gutta var det bare 2 av 19 som krysset av på 'annet'.

Det var ganske likt i forhold til antall som hadde krysset av på kjendisnyheter blant jentene og guttene, men det var større forskjeller i rubrikken jeg hadde kalt 'politikk'. Her var det nesten halvparten av guttene som hadde krysset bekreftende av, mens litt færre enn en tredjedel av jentene hadde krysset av på dette alternativet. På spørreundersøkelsen var dette en av rubrikkene hvor de kunne sette så mange, eller så få kryss som de ønsket. Det jeg synes var interessant med dette spørsmålet var at det var såpass høy andel av både gutter og jenter som faktisk var opptatt av nyheter innenfor utenriks, mens det var langt færre av elevene som var opptatt av nyheter fra vårt eget land. Kan det handle om at det som er nært ofte ikke er like spennende som det som er annerledes og ligger på trygg avstand fra oss selv? Kanskje har det sammenheng med det kjente utsagnet: *er gresset grønnere på den andre siden?* Det gir ikke spørreundersøkelsen noe svar på, da dette kom som en overraskelse på meg, og derfor hadde jeg ikke et spørsmål relatert til dette. Jeg kunne tatt det opp på intervjuene, men jeg hadde ikke tid til å se på spørreundersøkelsen før jeg gjennomførte intervjuene, da begge deler skjedde i en komprimert periode, nettopp for at elevene ikke skulle gå glipp av andre fag og annen undervisning. Derfor gjorde jeg ikke det.

De nyhetskanalene de fleste av elevene mine brukte, og også her kunne de sette flere kryss, var VG, TikTok og NRK. TikTok var det flere gutter enn jenter som hadde krysset av på. Når det gjaldt hvor troverdig en nyhet ble regnet som, svarte 34/36 elever at de ikke automatisk trodde på alle nyheter de leste. 1 svarte at det kom an på, og 1 svarte ikke i det hele tatt. Videre sa de at det å høre en nyhet fra en venn, kontra å få den fra en nyhetsstasjon, ikke var like valid. Her var jentene mer skeptiske enn gutta. Er det fordi gutta var mer ærlig, eller ble dette resultatet fordi jentene generelt er mer skeptiske i utgangspunktet? Dette gir ikke spørreundersøkelsen noe konkret svar på, slik at da må jeg gå ut ifra at elevene svarte det som virkelig var tilfellet, og ikke hva de trodde jeg ville ønske at de svarte. Jeg synes det var interessant at begge kjønn var omtrent like skeptiske til nyheter, og at de ikke bare godtok alt de leste ukritisk. Samtidig

virker det som rimelig sannsynlig at de har en sunn skepsis til det som blir de fortalt, selv om jeg som lærer har ganske mye makt med tanke på at det jeg sier blir ofte tolket av elevene som 'lov'.

I ettertid har vi snakket om det at flere elever holder seg oppdatert på nyhetsbildet via f.eks snapchat eller TikTok, og om de finner det de har behov for der. Flere elever har sagt at det er jo minimalt av virkelige nyheter de finner på slike medieplattformer som sosiale medier utgjør, men samtidig dukker det opp en del nyheter der også, slik at mange elever er likevel ganske oppdatert på nyhetsbilde. Dette kan jeg si med rimelig sikkerhet, fordi innimellom har vi i samfunnsfag om nyheter, og at elevene skal presentere eller fortelle om en nyhet de har funnet, og da er også en av oppgavene å si hvor de fant nyheten.

Videre var det bare 1/36 som svarte at de ikke visste hva en konspirasjonsteori var, og flertallet bekreftet også at de kjente til flere slike konspirasjonsteorier..

Når de ble spurt om hva som kunne være med på å danne bakgrunnen for hvorfor en konspirasjonsteori oppstår, svarte flertallet at de mente at det måtte være på grunn av et ønske om å få fram et nytt syn på noe. Dette var det litt flere jenter enn gutter som svarte. Det var også en del som svarte at de trodde de oppstod fordi man hadde et 'ønske om å gi et alternativ til det myndighetene oppgir som grunn til noe har skjedd/skal skje'. Dette var det flere gutter enn jenter som svarte. En del hadde også krysset av på at de trodde konspirasjonsteorier oppstod som et ønske om å forklare noe vanskelig, og dette var det flere jenter enn gutter som krysset av på. Likeledes var det samme kjønnsfordeling som på forrige alternativ, og også her en del som mente at konspirasjonsteoriene oppstod fordi man hadde et 'ønske eller behov for å motsi det myndighetene eller andre autoriteter hevder'.

Når elevene på spørreundersøkelsen, helt til slutt, kunne prøve å formulere selv hva de trodde var grunnen til at slike teorier oppstår, var det flere som der svarte i en eller annen form at de trodde konspirasjonsteorier oppstod som resultat av at vi mennesker har forskjellige syn på ting, og at folk har forskjellige meninger og tenker annerledes. Dette støttes av både Dyrendal og Emberland også, da det å 'besitte *stigmatisert kunnskap* skaper en generell interesse for andre 'alternative' teorier og praksiser, påpeker Barkun' (Dyrendal og Emberland, 2020, s. 36).

Det var også noen av elevene som svarte at de trodde de oppstod fordi folk hadde liten tiltro til myndighetenes forklaring på en del fenomener, og at folk har behov for å få fram egne synspunkter, og at mange er skeptiske til autoriteter. Som nevnt i teorikapitlet, er det mange konspirasjonsteoretikere som mener at de som sitter med makten i et land har behov for å vise innbyggerne en alternativ sannhet, fordi de selv føler seg truet (Ibid, s. 35). Derav da en generell skepsis til de som regjerer i et gitt samfunn. Det var flere gutter enn jenter som svarte at myndighetene eller andre autoriteter kunne ha noe med saken å gjøre, enten på grunn av skepsis til myndighetenes forklaringer eller som en respons på noe man oppfattet som urettferdig.

Svarene elevene ga på disse to siste spørsmålene hadde ganske store likhetstrekk, og det var egentlig en lettelse, for da ga det en klar indikasjon på at de hadde forstått spørsmålet. Jeg ble også positivt overrasket av at så mange hadde prøvd å gi sine egne formuleringer på dette spørsmålet. Dette er fordi når vi har andre spørreundersøkelser, for eksempel, elevundersøkelser og lignende, er det svært få som skriver noe i rubrikken som er åpen, hvor de kan formulere egne svar. Kanskje var dette et resultat av et ønske om å hjelpe læreren sin, eller kanskje var det rett og slett fordi de fant spørsmålet interessant? Dette er noe denne metoden ikke gir noe svar på.

Det var også interessant å se at flere elever mente at konspirasjonsteorier oppstår for å få fram et nytt syn på noe, og fordi vi mennesker har forskjellig ståsted og dermed forskjellig syn på en del viktige temaer. Dette er en viktig observasjon fordi mange konspirasjonsteorier kommer jo med et alternativ til det som er på en måte opplest og vedtatt, for eksempel slik som i den konspirasjonsteorien som hevder at jorda er flat og ikke rund. For som nevnt i teorikapitlet er det slik at for en konspirasjonsteoretiker, er det ingenting som skjer tilfeldig, og ingenting er hva det ser ut til å være, samt at alt henger sammen med alt (Barkun, 2013, s. 3-4). Slik at hvis en sannhet er opplest og vedtatt av flertallet, at jorda er rund, vil en *flat earther* hevde at ingenting er slik det ser ut til å være, og jorda er flat, og at dette henger sammen med myndighetenes ønske om å villedde folket til å tro at den er rund.

Likeledes var det også interessant at ungdomsskoleelevene mente at en del slike teorier oppstår fordi mange mangler tiltro til myndighetene, slik som i konspirasjonsteorien om at det var myndighetene i USA som stod bak 9/11, og ikke Al-Qaida. Eller mer nært, eksempelet om at barnevernet er roten til alt ondt i Norge, og at barnevernet stjeler barna til folk (Færseth, 2017,

s. 329). Dette bekrefter enda en gang Barkuns tre definisjonskriterier for hva som er grunnleggende for en konspirasjonsteoretiker, nemlig at ingenting er tilfeldig, og alt henger sammen med alt, og at ingenting er slik det ser ut til å være, i konspirasjonstenkning. Slik at når det norske barnevernet sier de er opptatt av barns beste og barns ve og vel, er det egentlig bare et skalkeskjul for det som er den virkelige sannheten, nemlig at barnevernet stjeler barn. Ifølge noen konspirasjonsteoretikere.

4.2 Funn fra intervjuene

Det var slik at alle som ble intervjuet også hadde gjennomført spørreundersøkelsen, mens det var noen elever som kun ønsket å besvare spørreundersøkelsen, men som ikke ønsket å bli intervjuet etterpå. Og dette tok jeg selvfølgelig hensyn til. Jeg spurte kun de elevene som hadde sagt ja til begge deler til å delta i intervjuene. I ettertid har jeg også lurt på om selv om jeg tok de ut av timer hvor det ikke foregikk direkte undervisning, likevel var slik at det å ta de ut i løpet av skoledagen deres gjorde at de kanskje hadde fokuset sitt rettet et annet sted enn på det jeg lurte på og ønsket svar på. Kanskje ville det vært mer hensiktsmessig å intervju de på fritiden deres i stedet for i skoletiden, men kanskje er funnene også et rent resultat av aldersgruppa jeg valgte å intervju. Uansett, synes jeg det var interessante funn å spore, både i spørreundersøkelsen og i intervjuene.

4.2.1 Hvordan konspirasjonsteorier oppstår og hva de er, sett fra elevenes ståsted

I mine klasser har vi tidligere snakket lite om hva en konspirasjonsteori egentlig er, noe særlig intervjuene bærer preg av. Jeg gikk ut ifra at elevene kunne mer om konspirasjonsteorier enn de faktisk kunne. Etter å ha gjennomført et par intervjuer, skjønnte jeg at jeg måtte spørre om hva de la i selve begrepet konspirasjonsteori, for å være sikker på at de visste hva de egentlig svarte på. Mange av elevene viste at de egentlig ikke hadde noen særlig forståelse av hva en konspirasjonsteori egentlig er. Dette står jo i kontrast til funnene fra spørreundersøkelsen. Det kan være flere årsaker til dette. Var tankene til elevene på et annet sted da de gjennomførte intervjuene, kontra da de gjennomførte spørreundersøkelsen? Ble selve intervjusituasjonen mer utrygg, da de da satt alene med meg, og skulle svare, mens under spørreundersøkelsen satt de sammen med hele klassen, og den var også anonym? Eller var spørsmålene rett og slett uinteressante? Eller følte elevene kan hende at de hadde svart på de samme spørsmålene på spørreundersøkelsen, og ikke så poenget i å utdype seg i intervjuet? Dette er noen av

spørsmålene jeg har stilt meg i ettertid, uten at jeg nødvendigvis har funnet et konkret svar på dem.

Likevel var det mange av elevene som hadde flere tanker og funderinger rundt spørsmålet om hvorfor og hvordan konspirasjonsteorier oppstår. Derfor tenkte jeg at resultatet av intervjuene ville bli både spennende og interessante. Og det ble de. Noen av elevene hadde mange gode innspill, men det var også mange som ikke hadde så mye å si i selve intervjuprosessen.

I metodekapitlet nevnte jeg utfordringer ved det å intervju egne elever, og kanskje var det slik at når de satt alene med meg på et eget rom, ble de mer usikker, og redde for å svare feil, eller at de ikke turte å svare alt de tenkte på lengre, selv om de hadde blitt forsikret om at dette hadde ingenting med fag og karakterer å gjøre. Noe som kan stride mot denne tolkningen er det faktum at det også var flere som svarte utfyllende, og tydelig viste at de hadde tanker om konspirasjonsteorier. Det er også et viktig poeng at det var flere som besvarte spørreundersøkelsen enn intervjuene. Jeg valgte å intervju 10 tilfeldige elever, mens det var 36 elever som besvarte spørreundersøkelsen. Da vil det, naturlig nok, være flere muligheter for flere svar på spørreundersøkelsen enn i intervjuene. Jeg valgte også å ha et tilfeldig utvalg av elever for intervju. Hadde jeg derimot valgt ut spesifikke elever, ville kan hende svarene vært annerledes. Grunnen til at jeg valgte et tilfeldig utvalg, var fordi det jeg ønsket å undersøke, nettopp var å se hva den gjengse ungdomsskoleelev hadde av tanker rundt konspirasjonsteorier. Kanskje ville det vært annerledes hadde jeg intervjuet elever som ikke var mine egne? Dette er noe jeg ikke vil få svar på i denne undersøkelsen, men jeg velger å tro at siden de fleste likevel hadde flere tanker rundt hvordan disse teoriene oppstår, at dette ikke var en veldig berettiget utfordring.

Ut ifra intervjuene, og det elevene svarer på spørsmålet om hva en konspirasjonsteori egentlig er, kan det synes som om gjennomsnittet av min elevgruppe tenker at en konspirasjonsteori må omhandle noe litt sært, som for eksempel det før nevnte eksemplet med at noen mener at jorda er flat, og ikke rund, såkalte *flat earthers*. 9A, svarte dette på spørsmålet:

9A: 'Ja, det er vel folk som, altså, tør å, altså som har sånne rare teorier da om ting som kanskje de fleste tror det er et logisk svar på, så har de liksom en annen teori. En annen, et annet. (Liten latter.) Et annet syn på det da. For eksempel det at jorda er flat'.

Dette tenker jeg er ganske allmenngyldig for denne aldersgruppa, og det samsvarer med det de fleste av informantene svarte.

Men noen var også opptatt av dette med bevisbyrden, altså det at mange konspirasjonsteoretikere mener at det at det ikke foreligger et bevis, er et bevis i seg selv:

10B: 'Ja, egentlig at man tror på noe som har blitt motbevist da.'

Det var ikke mange av elevene som mente at politiske ting, eller kjente terror handlinger som har skjedd, er og har vært påvirket av konspirasjonsteorier.

Det som mange elever var opptatt av var at de ikke syntes det var vilkårlig hvor nyhetene kom fra, den måtte komme fra et nettsted, eller en nyhetskanal de satte lit til. Mange nevnte her NRK som en trygg kilde. Noen så også en sammenheng mellom fake news og konspirasjonsteorier, men noen ganger fikk jeg en følelse av jeg kanskje la opp til at de skulle svare det. Etter hvert som jeg gjennomførte flere intervjuer ble jeg mer og mer bevist på å ikke stille for ledende spørsmål, noe som resulterte i at noen av intervjuene ble relativt kortvarige, mens andre hadde mye på hjertet om tematikken.

En annen ting jeg spurte om var om de trodde det var noen spesielle mennesketyper som trodde på slike teorier, og da var det litt forskjellige svar. Noen mente at egentlig alle typer mennesker kunne tro på konspirasjonsteorier, andre at det hovedsakelig var de som hadde noen spesielle psykiske utfordringer. Jamfør blant annet det Dyrendal og Emberland sier om schizotype karaktertrekk, og at mange funksjonsfriske som tror på slike teorier scorer høyere på disse trekkene (Dyrendal og Emberland, 2020, s. 52). Noen påpekte at det kanskje var de som var i maktposisjon, og politikere som var mest tilbøyelig til å tro på disse teoriene. Og hvis vi ser til vår største kilde til forskjellige konspirasjonsteorier, USA, og dets forhenværende president, kan jo dette stemme.

Blant annet 9A mente at det var større sannsynlighet for at barn, eller unge, trodde på slike teorier, da de ikke er like kritiske som voksne:

'Jeg tenker altså barn er jo kanskje litt lettere for å tro på det de hører da.'

Og det samme var tilfellet med 4A:

4A: 'Det er et godt spørsmål. Jeg vet ikke helt hvordan de fungerer men jeg vil anta at de starter som få og blir flere, sånn slags sånn virus på en måte, ehm, og folk som kan lettere ha en tro på det, jeg tror det er de som, jeg tror unge mennesker har lettere for å tro på ting, fordi de er fortsatt mer innflytelsesrike, mer påvirkningsrike da, at de har mer vantro til ting, fordi de er såpass sårbare for informasjon, også tror jeg at eldre mennesker som har opplevd mye gjennom livet sitt, at de på en måte viss noe fra dems tid kommer tilbake, litt sånn som med stiler som kommer tilbake fra tider, at det da blir hipt, på en måte, at det da utvikler seg et moderne syn, men at de da fortsatt har grunnmuren sin fra gamle dager.'

Dette stemmer også overens med det at barn har sterkere fantasi og kanskje lettere for å hengi seg til en form for magisk tenkning, enn de fleste voksne. Det å ha en tendens til magisk tenkning er jo et trekk ved personligheten til de fleste som tror på konspirasjonsteorier. (Dyrendal og Emberland, 2020, s. 35).

6A hadde en annen, men likevel i samme retning, interessant vinkling, hvor vedkommende trekker inn både det med psykiske utfordringer, men også tilbøyeligheten til magisk tenkning, eller det å ha en 'trang for å forklare det som er uforklarlig':

'Ja, eller ofte de som kanskje mangler noe å holde til, eller viss de lengter etter noe å tro på, være med i type samfunn. Eller viss de har noen andre sånn psykiske problemer eller forutsetninger, som gjør at de har andre forutsetninger for å tro på ting, eller at de ser på verden annerledes enn vi andre gjør. Sånn at de føler en større trang for å forklare det som er uforklarlig.'

4.2.2 Konspirasjonstenkning og religion

Noe som jeg syntes var interessant, var at i løpet av intervjuunden var det hele 3 elever som nevnte religion og konspirasjonsteorier sammen, og 1 av disse to spurte om det ikke kunne være noen likhetstrekk mellom religion, i alle fall gamle og nesten utdødde religioner, og konspirasjonsteorier. I ettertid, som tidligere nevnt, når vi har diskutert konspirasjonsteorier i forbindelse med terror og ekstremisme, har det vært flere elever som har rukket opp hånda og lurt på sammenhengen mellom religion og konspirasjonsteorier. Dette kan henge sammen med det faktum at vi også i samme periode som vi holdt på med terror og ekstremisme og folkemord i samfunnsfag, har snakket om de 5 store verdensreligionene, og da særlig forskjellen på jødedommen og kristendommen. Det var i kjølvannet av dette at disse spørsmålene kom.

Et eksempel er svaret til 6A, som kom da jeg stilte spørsmål om det kunne være andre ting som kunne være med på å forklare det som var uforklarlig, etter en samtale om det var noen bestemte typer mennesker som eleven trodde hadde større sannsynlighet for å tiltrekkes av konspirasjonsteorier, hvor hen da svarer at noen har et større behov enn andre for å forklare alt, også det vi ikke nødvendigvis har gode forklaringer på:

6A: 'man kan jo tenke på det med religion og eldre tider, og sånn ting og sånn. Mye er jo lagt død nå, med tanke på stjerner og sånn, mye av det er jo forklart nå, men det var kanskje med på å starte opp noen forklaringer. De hadde jo en trang til å forklare det de ikke kan.'

Dette er jo også en del av det Ninian Smarts 7 dimensjoner sier, jamfør *Opplevelsesdimensjonen* om åpenbaringer, som kan være med på å forklare det man ikke nødvendigvis har bevis for. Likeledes var det en elev som svarte dette på spørsmål om hva konspirasjonsteorier vil gi svar på:

4A: 'At det er mer som et slags behov for å uttrykke seg på en annen måte, litt sånn som med religion, bare at de trår til faktasiden, i motsetning til religion, og bruker det da som argumenter i stedet for spirituelle argumenter da.'

Vedkommende sier her at de som tror på en konspirasjonsteori tror på fakta, dette står jo i sterk kontrast til forkere definerer som en konspirasjonsteori. Det at en konspirasjonsteoretiker tilbakebeviser allerede bestående sannheter, ved å hevde at det at noe er bevist, ikke nødvendigvis er et ekte bevis (Dyrendal og Emberland, 2019, s.19). Likeledes at en konspirasjonsteori ikke kan bekreftes ved allerede utført forskning, og troverdige kilder (Ibid, s. 18). '*En god forklaring på hendelser skal nemlig være det vi kaller 'konvergent''* (Ibid). Altså at det er flere kilder som sier det samme, eller i hvert fall peker i samme retning. For en konspirasjonsteoretiker er det at en sier at noe er slik eller sånn, nærmest er et bevis for det motsatte.

Likevel tolker jeg ikke informantens utsagn på den måten. Som Færseth sier i boka *KonspiraNorge*, at konspirasjonsteorier er såkalte 'urban legends', eller samtidsmyter (Færseth, 2017, s. 20). De forsøker å forklare hvordan verden henger sammen, og også i enkelte tilfeller, enkelte spesifikke deler av den. Forskjellen fra gamle dagers myter er at disse foregår i vår tid, og de har ikke med overnaturlige forklaringer, om enn det siste kan hende kan diskuteres med

tanke på teorier om politikere og monarker som egentlig er reptiler fra det ytre rom (Ibid). En av elevene mente også å se en sammenheng mellom konspirasjonsteorier og myter:

8B: 'Nesten som en myte da.'

Det viktigste er Barkuns tre punkter om at ingenting er tilfeldig, ingenting er slik det ser ut il å være, og alt henger sammen med alt (Barkun, 2013, s. 3-4).

Jeg tolker 4A sin uttalelse om at konspirasjonsteorier mest viser til empiriske fakta for å begrunne teoriene sine, mens religioner ikke gjør det.

Hva 'spirituelle argumenter' er, er litt uklart, men kanskje det kan handle om argumenter som tar utgangspunkt i hellige skrifter eller religiøse erfaringer av ulik art. Dette er noe, slik jeg ser det, som er typisk for en ungdomsskoleelevs måte å forklare sannheter og fakta på. Hva sannhet er, er kan hende lettere å forklare, mer preget av såkalt svarthvit tenkning, for en ungdomsskoleelev, enn for en voksen, som har flere nyanser med i bildet. Jeg ser i alle fall stor forskjell på ungdomsskoleelevers forhold til fakta første året de går på ungdomsskolen, og når de går ut av 10.klasse, det blir mer nyansert ettersom de blir eldre.

4.2.3 Er konspirasjonsteorier farlige?

På spørsmål fra meg om hvorvidt eleven oppfattet konspirasjonsteorier som farlig, morsomt, spennende eller teit, svarte 10B følgende:

10B: 'Eh.. Tja, altså det kan jo være morsomt da, men jeg tror ikke det påvirker oss så veldig mye slik at det blir farlig. Det er jo enkelt tilfeller som kanskje drar den litt, men det er ikke sånn man hører mye om da, at folk blir skada på grunn av det.' Meg: 'Mmm. Mmm.' Elev: 'Eller jo, vent da, det var, jeg husker at når vi hadde om det i KRLE en gang, så var det noen som trodde at viss de drepte seg selv på en spesiell tid, så ville de komme til.. Jeg husker ikke akkurat, men det var vel ikke den farligste hendelsen da.'

Jeg husker at jeg nevnte Waco tragedien i forbindelse med at jeg underviste om dommedagsprofetier i forbindelse med de abrahamittiske religionene. Dette viser kan hende at i hvert fall denne informanten, så en sammenheng mellom enkelte farlige elementer som kan utløses i regi av og med religion, og enkelte elementer innenfor konspirasjonstenkning. Som Aspren, Dyrendal og Robertson sier når de skal forklare konspirasjonstenkning i religion, at

dette handler om hvordan *'religiøse grupper mobiliserer, debatterer og forhandler'* om bestemte konspiratoriske hendelser eller bestemte mønstre, som kommer til uttrykk i deres teologier, i *'forhold til etikk, politikk og historie'* (Asprem, Dyrendal og Robertson 2019, s 6).

Det kan hende eleven refererte til en annen hendelse enn Waco, og det burde jeg ha spurt om, men jeg gikk bare ut ifra dette siden det er det vi har snakket om i skoletimene. Hvis tilfellet var at det var denne hendelsen hen refererte til, viser uttalelsen at eleven ser en sammenheng, sannsynligvis mellom dommedagsprofetier og konspirasjonsteorier. Dette kommer likevel ikke helt tydelig fram, slik at her legger jeg til grunn egen tolkning av det eleven sa. I denne tolkningen ligger det også implisitt en tolkning av tonefallet, og det at jeg har kjennskap til elevens tenkemåte fra før, i regi av å ha vært hens lærer i snart 3 år. Dette kan selvfølgelig også mistolkes, noe jeg er klar over, da jeg kan tillegge informanten hensikter som ikke var der, fordi dette stemmer overens med tidligere uttalelser av den samme eleven. Kanskje mente ikke eleven dette her i det hele tatt?

Likevel har jeg gjort den tolkningen, basert på tidligere historikk, og også elevens måte å uttrykke seg på, samt også hens tonefall. Dette er fordi jeg er rimelig sikker på at dette er det eleven mente, da vi også har diskutert dette i klasserommet ved et senere tilfelle, jamfør fordeler og ulemper ved å intervju e egne elever. Dette er det Kvale og Brinkmann refererer til som phronesis, altså det at jeg som intervjuer tolker det informanten sier, og bruker forhåndskunnskapen jeg har til å forstå det hen måtte ha ment (Kvale og Brinkmann, 2010, s. 79).

Det var flere som mente at konspirasjonsteorier kunne være farlige:

9A: 'Jeg tenker at det kan jo liksom være litt farlig fordi det er noen av de som er ganske langt ute da på en måte.' Meg: 'Mmm.' 'Og det kan jo være hvem som helst som kommer opp med dette her. Det er ikke alltid det er forsket på og liksom.. så det er jo litt farlig for for eksempel barn som tror på det de leser og sånn da.'

Her kommer dette med beviset opp igjen, ved at eleven nevner at det kanskje ikke har vært forsket på. Dette virker å stemme med det som Dyrendal og Emberland også hevder, at mange konspirasjonsteorier ikke er like kritiske til egen empiri, som til motstridende teoriers empiri.

En annen elev mente at mange som henfaller til konspirasjonsteorier har litt for mye fritid, og slik jeg tolker det, at dette kan lede til det Dyrendal refererer til som usunn skepsis. Hen (1A) sier dette på spørsmål fra meg om hen kjenner til noen konspirasjonsteorier:

‘Mm, bare sånn, som jeg hørte om da jeg var mindre lissom, sånn derre om månelandingen egentlig ikke er ekte, eller sånne ting.’

‘Mmm. Hva tenker du om det?’

‘Tenker at folk har litt mye fritid. Litt for mye tid å tenke på. Nei, jeg vet ikke... at det er lissom, man skal jo kanskje prøve å si noe imot alt mulig da lissom... Bare for å blusse det opp. Bare for å få oppmerksomhet.’

Som eleven sier at hvis det er slik at man skal ha et motargument mot absolutt alt, blir det kanskje litt for mye skeptisisme. Det er noen ting i livet vi bare må godta at de er som de er, for eksempel at $2+2=4$, men også andre mindre åpenbare sannheter. Det vil si slike sannheter som ikke automatisk har en realfaglig bevistynge. Igjen kommer bevisbyrden opp som et tema, for en konspirasjonsteoretiker kan egentlig alle bevis falle som et bevis på at det egentlig ikke er sant, eller motsatt: det at det ikke foreligger et bevis er et bevis i seg selv (Dyrendal og Emberland, 2020, s. 30). Denne formen for monologiske trossystemer setter altså ikke de samme kravene til bevisførsel som mer dialogiske trossystemer (Ibid). Har man et monologisk trossystem, motsetter man seg bevis eller forklaringer som går imot det man mener er riktig selv (Ibid). Dette blir problematisk når man legger fram bevis for noe, også sier en konspirasjonsteoretiker at det ikke er slik, fordi beviset er et bevis i seg selv på at det egentlig er myndighetene som prøver å mørklegge det som egentlig er sant. Da kan man ikke vinne. Derfor er jeg helt enig med eleven: det er kanskje ikke alt vi trenger å ha en motmening om. Som Wikfors sier, kanskje er det slik at mange blir såkalt ‘kunnskapsresistente’, altså at ved å være for skeptisk til alt vi sanser, kan vi kanskje rett og slett miste mye vital kunnskap på veien (Wikfors, 2020, s. 79).

Videre, er det slik at det er typisk for en konspirasjonsteoretiker å ‘søke oppmerksomhet’, som eleven snakker om? I følge det Dyrendal og Emberland har kommet fram til er det i tråd med den typiske konspirasjonsteoretikeren, at det er typisk å ha en form for magisk tenkning, at man ser ‘*meningsfulle og mystiske ‘tegn i tiden’*’ (Dyrendal og Emberland 2020, s. 35), selv der det

kanskje ikke er tydelig, eller ikke tilstedeværende. Dette er en måte å søke oppmerksomhet på, både fordi man da viser en tilbøyelighet til å se sammenhenger, også der de ikke er, men også det mer okkulte (Ibid). Det å tenke ‘machiavellisk’, kan også handle om et behov for få oppmerksomhet, noe man kan se i eksemplet med ABB i Norge (Dyrendal, Robertson og Asprem, 2019, s. 30). Han var innstilt på å bruke alle tenkelige midler for å nå målet sitt, og det ga han en enorm oppmerksomhet, som det kan synes som om han trivdes med, jamfør hans holdning under rettsaken mot ham. Han starter med å utføre en slags nazihilsen (Seierstad, 2013, s. 437), noe man sannsynligvis ikke gjør i et land som har vært okkupert av nazister under andre verdenskrig, med mindre man ønsker oppmerksomhet.

4.2.4 Flere funn - er hendelseskonspirasjoner ‘morsommere’ enn andre konspirasjonsteorier?

Flere nevnte at de trodde at myndighetene, eller de som styrer og har makt på en eller annen måte, kunne ha noe med at konspirasjonsteorier oppstod. Dette står også i kontrast til funnene fra spørreundersøkelsen, da der var det flere som mente at konspirasjonsteorier oppstår som en motreaksjon på det myndighetene sier, mens i intervjuene kommer det fram at kanskje myndighetene selv kan stå bak noen konspirasjonsteorier. Kanskje er denne kontrasten der fordi man i intervjuet fikk større mulighet til å utdype hva man egentlig mener.

Det flere elever svarte på spørsmål om de kjente til noen bestemte konspirasjonsteorier, var at de hadde hørt at det var noen som mente at jorda var flat, og noen nevnte månelandingen:

‘Ja, jeg har hørt om for eksempel månelandingen.’, sa 2B.

Dette viser kan hende til det at ungdommen har hørt om flere hendelsesteorier enn for eksempel systemkonspirasjoner og superkonspirasjoner. Kanskje er det fordi mange hendelseskonspirasjoner er de konspirasjonene som med det blotte øyet kan se ut som de som er mest ‘far out’, altså de som synes å være mest morsomme og rare. Det kan også være at disse teoriene er de som er lettest å avsløre, nettopp på grunn av teoriens egenart. Min opplevelse er at mange ungdomsskoleelever bruker noe av tiden i presentasjoner som skal vare i et visst tidsrom, til å legge til såkalte fun facts for å trekke ut tiden. Dette er noe som mange skoleelever synes er morsomt, ja voksne også for den saks skyld, og dette kan kanskje være med på å forklare hvorfor de har hørt om flere hendelsesteorier, enn de mer tunge og vanskelige konspirasjonsteoriene. Ikke for det, en hendelsesteori kan skape implikasjoner den også, da det

å hevde at noen som alle mener er død faktisk lever, kan definitivt være med på å skape forvirring, jamfør diverse teorier som hevder at alt fra Michael Jackson til prinsesse Diana skal være i live.

De fleste konspirasjonsteorier med store implikasjoner for andre menneskers liv, og ikke bare de impliserte parters liv, vil kan hende være mer superkonspirasjoner eller systemkonspirasjoner. Kanskje er det derfor ungdomsskoleelevene ikke tolket de mer seriøse teoriene som konspirasjonsteorier, men som for eksempel rene terrorhandlinger, noe som også er tilfellet i en del saker, selv om de også altså i flere tilfeller kan kategoriseres som konspirasjonsteorier i tillegg.

4.2.5 Konspirasjonsteorier som et virus

Til slutt vil jeg vise til dette funnet: en av elevene svarte at konspirasjonsteorier kan ses på som et slags virus, som hen sier: *'sånn slags sånn virus på en måte'*. At det starter med noen få tilhengere også slenger flere seg på etter hvert, og vedkommende sammenligner også konspirasjonsteorier med virus i den forbindelse med at de kan på en måte ligge i en slags dvale, før de våkner til live igjen. Et eksempel på dette er de før nevnte konspirasjonsteoriene om at illuminati eller jødene står bak alt vondt og ondt her i verden. Det er teorier som blåser seg opp, og vokser og blir store, for så å ligge å ulme nesten usynlig i jorda i en periode, før de blomstrer opp igjen. Vedkommende elev sammenligner dette med at det er funnet virus på Antarktis, som jo har ligget nedfrost, men som ved økt varme har våknet til live igjen. Jeg synes dette var interessant, da et virus stort sett er noe vi ser på som negativt, noe som gjør at vi blir dårlige og føler oss syke, og sammenligningen mellom konspirasjonsteorier og virus ble da ganske symbolsk.

5 Hva kan jeg så konkludere med?

5.1 Først en kort oppsummering av funnene

Problemstillingen min innledningsvis var hvordan ungdomsskoleelever forholder seg til konspirasjonsteorier. Min tolkning av det samlede resultatet fra både spørreskjemaet og intervjuene, var at ungdomsskoleelevene ikke var veldig opptatt av konspirasjonsteorier på den tiden da jeg gjennomførte spørreundersøkelsen, og intervjuene. I tiden både før og under gjennomføringen av spørreundersøkelsen og intervjuene, kan det synes som om elevene så på

konspirasjonsteorier som noe litt latterlig, noe bare veldig sære og spesielle mennesker holdt på med. Mitt inntrykk i ettertid er at de mente at konspirasjonsteorier kun var der for å forsøke å gi et alternativt svar på spesielle fenomener eller hendelser, slik som de som mener at myndighetene er reptiler fra det ytre rom, eller at jorda er flat, eller covid-19 vaksine egentlig er en mikroship som settes inn i kroppene våre for at vi kan overvåkes. Men, som nevnt tidligere, skjedde det en endring etter at vi hadde om tematikken i samfunnsfag. Da elevene lærte om at også terrorisme i noen tilfeller har sammenheng med konspirasjonsteorier, ble de interessert på en annen måte. Etter dette har flere kommet med flere relevante og interessante spørsmål i forbindelse med slike teorier.

Spørreundersøkelsen viste at de fleste av mine 10.klasseelever var opptatt av hvor de fant kildene sine. De var relativt kritiske til mediene der de fant nyhetene de leste, men likevel ikke kritiske nok til å utelukke sosiale medier. Informantene i denne elevgruppa, formidlet at de var opptatt av hensikten og effekten til nyhetene de fant. De ser ut til å ha utviklet en sunn form for skepsis, og i hvert fall slik materialet mitt viser, er det ikke mye usunn skepsis, jamfør Dyrendals begrep, å spore blant informantene mine. Videre viser funnene mine at det er enkelte kjønnsforskjeller i hva slags type nyheter de er opptatt av, og også i graden av skepsis. Jentene var generelt mer skeptiske enn gutta, mens flere av gutta fulgte mer med på nyheter enn jentene. Alt i alt kan det virke som om ungdomsskoleelevene jeg gjorde undersøkelsen med syntes det var viktig å lære seg å skjelne mellom rimelig og urimelige nyheter og påstander.

Det var også flere som nevnte at barn kanskje hadde større tilbøyelighet til å tro på slike teorier enn voksne, fordi de ifølge elevene mine, har en mindre utviklet kritisk sans. Noen var opptatt av at det er folk med makt, eller folk som har psykiske utfordringer på en eller annen måte, som er mer utsatt for å tro på slikt. Alt dette samsvarer også med teorien forelagt i teori kapitlet. Derfor, selv om mange egentlig ikke hadde et veldig interesseforhold til konspirasjonsteorier, synes svarene å vise en tendens til at de likevel kan en del om tematikken. Dette viser at temaet ikke er helt fremmed for dem. Noen var også oppriktig interessert i psykologien bak opprinnelsen til de forskjellige konspirasjonsteoriene, og de som henfaller til slike teorier.

Elevene informerer om at de kjenner til flere konspirasjonsteorier, men som intervjuene viser, er de fleste teoriene de kjente til på intervjudtidspunktet slike teorier som i utgangspunktet virker

litt rare, og som det skal litt til for å tro på. Mange av de teoriene de refererer til er teorier som krever en god porsjon med magisk tenkning.

Det som gjentar seg flere ganger er at elevene ser en sammenheng mellom dette med å kunne bevise at noe er sant, og konspirasjonsteorier, som da på en måte sier det motsatte. Bevisbyrden er altså noe som elevene syntes var viktig.

En annen ting som også gjentar seg, er dette med magisk tenkning. Elevene ser også en sammenheng mellom konspirasjonsteorier og det å se ting i et annet lys, ha alternative tolkninger av sannheten, som kan ha likhetstrekk med magisk tenkning.

5.2 Noen ytterligere refleksjoner i etterkant av forskningsprosjektet

Noen nevnte en hendelse under samfunnsfagundervisningen i 8.klasse, at det da hadde kommet opp en teori om at det egentlig ikke var Titanic som sank i 1912, men et annet skip, og at det at man sier at det var Titanic, kun ble slik på grunn av økonomi. Dette har også blitt nevnt i en av samfunnsfagstimene i etterkant av intervjuene. Vedkommende som satte fram denne teorien har ledd av det i ettertid, og sagt at ja, dette var det vedkommende som tok opp og framsatte som en sannhet, men at det i virkeligheten var en konspirasjonsteori. I denne klassen har de hatt et fokus på at man kanskje kan bli påvirket til å tro på slike teorier uten å egentlig mene det. Dette er fordi vedkommende forklarte at hen hadde sett på en dokumentar som hevdet at dette var tilfellet, og som vi også har diskutert i klassen, med tanke på troverdige kilder, er vi enige om at dokumentarer burde være sannferdige, men at de dessverre ikke alltid er det. Dette viser at vi, både ungdom og voksne må være mer kritiske til medier nå, enn vi kanskje trengte å være bare for 20 år siden. Dette er jo også et viktig punkt i læreplanen av 2020, hvor da kildekritikk, og det å tenke gjennom hvilke kilder man bruker, og hvilke man ikke bruker, eller i hvert fall bør sjekke opp via andre kilder før man tar de for god fisk, har kommet inn som et meget viktig punkt (Kunnskapsdepartementet, 2020, s.2).

Slik jeg tolker funnene mine, og det vi har snakket om i klasserommet i ettertid, er det nok ikke slik at ungdommen i dag er særdeles opptatt av selve begrepet konspirasjonsteorier, men mer hva enkelte av de faktisk bestreber seg på å si, altså hvilken mening de søker å gi. Som nevnt tidligere, både i forrige kapittel og i oppsummeringen, kan det synes som om det er slik at ungdomsskoleelever i utgangspunktet ser på konspirasjonsteorier som noe utenom det vanlige, og noe som i hovedsak en marginal gruppe henfaller til, og ikke noe som de egentlig trenger å

forholde seg til i hverdagen. Det er først etter at jeg begynner å undervise om temaet, at de begynner å se sammenhengen mellom slike teorier og mer alvorlige hendelser, og da øker interessen og forståelsen også.

Ungdommen i dag er lært opp til fra ung alder å sette spørsmålstegn ved det de lærer. Da jeg vokste opp på 1970-tallet var det skrevne ord sant. Man stilte ikke spørsmålstegn ved verken det læreboka sa eller det læreren sa. I dag er det mer vanlig å stille seg undrende til det man finner vanskelig å enten forstå eller godta at er slik. Min far sendte inn korrigeringer til naturfagsboka mi på ungdomsskolen, og han fikk aldri noe svar. Jeg tror at i dag ville situasjonen vært annerledes, da ville han sannsynligvis mottatt et svar, da man i dag er mer opptatt av å måtte forsvare det man postulerer som en sannhet, enn det man måtte gjøre i tidligere tider.

Likeledes er det forskjell bare fra jeg begynte som lærer for nesten 15 år siden, på hvor kritisk elevene er til det som blir framstilt som sannheter i klasserommet av læreren. Jamfør det jeg har nevnt i forrige kapitel om at lærere har mye makt, i forhold til at elevene tenker at det jeg sier er den fulle og hele sannhet, fordi jeg i tråd med mitt yrke kan alt, og vet alt. Etter som elevene blir eldre, og det er også noe jeg anser som en viktig oppgave for meg som lærer å virkelighetsorientere elevene på, blir de mer kritiske og skeptiske. Jeg bestreber meg på å si til elever at det ikke er alt jeg vet og alt jeg kan, og at noen ganger må vi prøve å finne ut av ting selv, og andre ganger kan kanskje de lære meg et og annet også, ikke bare omvendt.

Spørreundersøkelsen, men også intervjuene viser at mange elever i ungdomsskolen i dag, generelt er mer kritiske til fakta enn det jeg kanskje trodde de var. Samtidig viser det seg at i de to klassene jeg underviser i for tiden, har kildebruken endret seg fra 8.klasse til 10.klasse. Den kilden de fleste elevarbeidene i 8.- og -9.klasse hadde oppgitt som kilde, var wikipedia. På 10.trinn skjedde det en endring i dette. Her har de fleste med Store Norske Leksikon i stedet for wikipedia på sine elevarbeider, og har de med wikipedia bruker de ofte andre kilder, slik som avisartikler for eksempel, som støtte til funnene deres. Dette er mine observasjoner gjort etter å ha lest og vurdert et stort antall elevarbeider de siste 15 årene. Jeg har også selv blitt mye mer bevist på kildebruken i senere år, enn jeg var de første årene jeg jobbet som lærer. Det skjer en enorm utvikling i norsk skole, og man ser en tendens til at den klassiske læreren som sitter inn med all kunnskap, forsvinner mer og mer til fordel for veilederen som forsøker å hjelpe elevene

i å navigere fra a-å i fakta vrømmelen som åpenbarer seg på internettet. Dette vil også være en fellesnevner med tanke på undervisning om konspirasjonsteorier.

5.3 Konklusjon: hvorfor er det viktig å forske på ungdommers forhold til konspirasjonsteorier?

Dyrendal har i den senere tid begynt med et prosjekt som skal inngå i skolen, nemlig hvordan vi som lærere kan jobbe for å unngå at elevene våre blir konspirasjonsteoretikere. Samt hvordan vi kan undervise om tematikken for å skape sunne og rasjonalistiske ungdommer, med en sunn skepsis til informasjon. Han sier i et undervisningsopplegg for lærere, at det er ikke gjort så mye forskning på yngre elevers forhold til konspirasjonsteorier, mer videregående skoleelever og voksne ((NTNU, 2021, 46.20). Dette gjør forskning på yngre elever og deres forhold til, eller mangel på forhold til, konspirasjonsteorier viktig.

Utviklingspsykologi, og pedagogisk forskning på hvordan og når man lærer mest og best, gjør at jo tidligere vi begynner, jo bedre. Det jeg oppdaget i min forskning var at elevene i ungdomsskolen ikke er for unge til å lære om konspirasjonsteorier. Foreløpig falt dette temaet inn i 10.klasse undervisningen for mitt tilfelle, men kan hende burde det vært tatt opp fortløpende gjennom hele ungdomsskolegangen til elevene? Kan hende er det slik at vi må undervise enda mer om konspirasjonsteorier og dens problematikk i flere fag enn bare samfunnsfag? Dette er et relativt nytt tema i norske skolebøker, men for å prøve å unngå gjentakelse av terrorhendelser alla 22.juli i Norge, eller 9/11 i USA, bør vi kanskje ha et mye større fokus på dette. Målet må jo være å unngå at vi fostrer flere med lignende tankesett som ABB i Norge, og i verden ellers.

6 Litteratur

Atkinson, Atkinson, Smith og Bem (1993). *Introduction to Psychology*. 11. utg. USA. Harcourt Brace College Publishers

Aanesen, K. og Tvegård, A. (2016, 7. desember). #Pizzagate – konspirasjonsteorien som endte i restaurantskyting. *NRK, Urix* https://www.nrk.no/urix/_pizzagate--konspirasjonsteorien-som-endte-i-restaurantskyting-1.13261384

Barkun, M. (2013). *A Culture of Conspiracy: Apocalyptic visions in contemporary America*. 2. utg. University of California Press.

Dahle B.Ø og Helgesen E. (2021). Med egne øyne: konspirasjonsforestillinger i og utenfor klasserommet. 61-80. <https://www.idunn.no/doi/full/10.18261/9788215041261-2021-03>

Dyrendal, A. Robertson, D. og Asprem, E. (2018). *Handbook of Conspiracy Theory and Contemporary Religion*. Leiden/Boston. Brill.

Dyrendal, A. og Emberland, T. (2020). *Hva er konspirasjonsteorier*. 2.utg. Oslo. Universitetsforlaget

Dyrendal, A. (2021) *Konspirasjonsteorier og kritisk tenkning. Del2*. (Ppt) You Tube. <https://www.youtube.com/watch?v=rQ5zTgWqHes>

Dyrendal, A. ved NTNU (2021) *Konspirasjonsteorier og kritisk tenkning – hva kan skolen bidra med?* (Video/Ppt). You Tube. <https://www.youtube.com/watch?v=lLLDgqXRECs&t=3s>

Dæhlie, K. (2022). Ninian Smarts syv religionsdimensjoner. *NDLA*. <https://ndla.no/subject:ea2822da-52f0-4517-bf01-c63f8e96f446/topic:cc596cd6-e6ed-43bf-9da5-7a825317acc4/topic:b2186729-96aa-4c29-91e0-5e350651702e/resource:1:198552>

Foss, E. (2022, 26. april). 1 av 3 unge voksne følger ikke med på nyheter i tradisjonelle medier. I *Statistisk Sentralbyrå*. <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/tids-og-mediebruk/statistikk/norsk-mediebarometer/artikler/1-av-3-unge-voksne-folger-ikke-med-pa-nyheter-i-tradisjonelle-medier>

Færseth, J. (2017). *KonspiraNorge*. Ny oppdatert utg. Oslo. Humanist Forlag

- Fjeld, A. (2021). Religion er opium for folket. I *Store norske leksikon*. Hentet 7.mai 2023 fra https://snl.no/religion_er_opium_for_folket
- Fjeld, J. (2019, 29. juni). Medlem av 'dødssekten' snakker ut. *Dagbladet*. <https://www.dagbladet.no/kultur/medlem-av-dodssekten-snakker-ut/71212989>
- Gleiss, M. S. & Sæther, E (2021). *Forskningsmetode for lærerstudenter. Å utvikle ny kunnskap i forskning og praksis*. Oslo. Cappelen Damm Akademisk
- Harari, Y. N. London (2015, juni). *What explains the rise of Humans*. (Video). TED Talk. https://www.ted.com/talks/youval_noah_harari_what_explains_the_rise_of_humans
- Hult, K (2020, 8.desember). Trist og tankevekkende om tragedien i Waco. *Stavanger Aftenblad*. <https://www.aftenbladet.no/kultur/i/gW3zdg/trist-og-tankevekkende-om-tragedien-i-waco>
- Larsen, V. R. og Tunstad, E. (Programledere). (2021, 8. oktober). *Opplysningsvesenets Konspirasjonsteorier med Terje Emberland* (Audiopodcast episode 3). Human-Etisk Forbund
- Karterud, S og Malt, U (2022, 11. Januar). Schizotyp lidelse. *Store Norske Leksikon*. Hentet 11.mars 2023 fra https://sml.snl.no/schizotyp_lidelse
- Knutsen, P. (2018). Gjensyn med spørsmålet om metode. En kritisk vurdering av hypotetisk–deduktiv metode (HDM) sammenlignet med induksjonsdrevne problemstillinger (idP). *Norsk Filosofisk tidsskrift*. Årgang 53. (no 4). 196-208 <https://www.idunn.no/doi/10.18261/issn.1504-2901-2018-04-03>
- Kunnskapsdepartementet. (2020). *Læreplan i samfunnsfag (SAF01-04)*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://data.udir.no/kl06/v201906/laereplaner-1k20/SAF01-04.pdf?lang=nob>
- Kvale, S & Brinkmann, S. (2010). *Det kvalitative forskningsintervju*. 2.utg. Oslo. Gyldendal Akademisk
- NRK (2022, 12.oktober) Sandy Hook-massakren <https://www.nrk.no/nyheter/sandy-hook-massakren-1.11418059>

Persson, C. P. (2019, 3.april). Abduksjon: Metoden for å finne den beste forklaringen. *Forskning.no* <https://forskning.no/om-forskning-samfunnsvitenskap/abduksjon-metoden-for-a-finne-den-beste-forklaringen/1317339>

Pinsemenigheten Betel Nærbø (2021, 31. Januar). *Konspirasjonsteorier og evangeliet*. Video. You Tube. <https://www.youtube.com/watch?v=QbjJruEm-sQ>

Schau, K (programleder). (2016, 27. april). *Rekommandert: Konspirasjonsteorier* (Audiopodcast episode 3). HENRI & Acast

Seierstad, Å. (2013). *En av oss. En fortelling om Norge*. Kagge forlag: Oslo.

Smart, N (1998). *The World's Religions*. 2. utg. Cambridge. Cambridge University Press

Strømmen, Ø. (2021). *Giftpillen. Konspirasjonsteorier og deres ødeleggende kraft*. Oslo. Res Publica.

Svare, H. (2020). *I Sokrates' fotspor. Filosofi- og vitenskaps-historie*. 3.utg. Oslo. Pax forlag

Oliver J.E & Wood, T.J (2014). Conspiracy Theories and the Paranoid Style(s) of Mass Opinion. *American Journal of Political Science*, s. 952-955. Hentet fra: <https://onlinelibrary-wiley-com.proxy.via.mf.no/doi/full/10.1111/ajps.12084>

Øverenget, E. (2018, 10. september). Det er bekymringsfullt at samfunnsdebatten i økende grad handler om at enkelte bør fratas muligheten til å ytre seg. *Aftenposten*. <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/wEGdn4/det-er-bekymringsfullt-at-samfunnsdebatten-i-oekende-grad-handler-om-at-enkelte-boer-fratas-muligheten-til-aa-ytre-seg-einar-oeverenget>

7 Vedlegg

7.1 Vedlegg 1, Spørreundersøkelse konspirasjonsteorier

Spørreundersøkelse:

Alder:	14	15		16			
Kjønn	Gutt			Jente			
Hvor ofte følger du med på nyheter?	Daglig	Et par ganger i uka		Et par ganger i måneden		Sjeldnere	
Hvilke nyhetskanaler bruker du?	NRK	VG	TV2	Google	TikTok	Facebook	Ann et

Hvilke nyheter er du mest opptatt av?	Sport	Utenriks	Innenriks	Kjendis nytt	Kultur	Politikk	Ann et
Tror du på alle nyheter du leser?	Ja				Nei		
Er en nyhet fortalt av en venn like troverdig som en nyhet fortalt på et nyhetssted?	Ja				Nei		
Vet du hva en konspirasjonsteori er?	Ja				Nei		
Kjenner du til noen konspirasjonsteorier?	Ja				Nei		
Hvilke av de følgende elementene tenker du kan være med på å si noe om bakgrunnen til at en konspirasjonsteori	Ønske om å forklare noe	Ønske om å gi et alternativ til det myndigheten oppgir som	Ønske om å få fram et nytt syn på noe	Ønske eller behov for å motsi det myndighetene eller andre	Ønske om endring		

oppstår (du kan godt sette flere kryss)	vanskelig	grunn til noe som har skjedd/skal skje		autoriteter hevder	
1. Hvorfor tror du konspirasjonsteorier oppstår (forklart med egne ord)?					

7.2 Vedlegg 2, Intervjuguide konspirasjonsteorier

Intervjuguide

1. Alder
2. Nyheter – følger du med på nyheter?
3. Hvor ofte?
4. Liker du nyheter? Synes du det er spennende? Hvilken type nyheter synes du er mest interessante (sport, innenriks, utenriks, kjendiser eller annet)? Utdyp.
5. Hvor leser eller hører du de fleste nyhetene? Spesifiser

6. Hva skal til for at du tror på en nyhet?
7. Har du noen tanker om hva en konspirasjonsteori egentlig er?
8. Hva med fake news?
9. Sammenheng mellom fake news og konspirasjonsteorier?
10. Hva/hvordan?
11. Kjenner du til noen konspirasjonsteorier? Fortell
12. Hva tror du er bakgrunnen til at konspirasjonsteorier oppstår?
13. Hva tror du de ønsker å gi svar på?
14. Kjenner du til hvordan slike konspirasjonsteorier fungerer? (hvem blir tiltrukket til det? Er det noen bestemte mennesker som trekkes til slike teorier?)
15. Tenker du at konspirasjonsteorier er teit, farlig, morsomt, spennende, eller hva tenker du?
16. Kjenner du noen som tror på konspirasjonsteorier? Eller har du selv trodd på en eller flere? Ikke spurt alle...